

Morfološka usporedba povijesno-pravnih tekstova 16. i 17. stoljeća u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku i češkom jeziku

Tufekčić, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:349681>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU / ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I
KNJIŽEVNOSTI

**MORFOLOŠKA USPOREDBA POVIJESNO-PRAVNIH
TEKSTOVA 16. I 17. STOLJEĆA U HRVATSKOM
KAJKAVSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU I ČEŠKOM JEZIKU**

DIPLOMSKI RAD

Mentori:

izv. prof. dr. sc. Boris Kuzmić
izv. prof. dr. sc. Petar Vuković

Studentica:

Sara Tufekčić

Zagreb, prosinac 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. MORFOLOŠKA ANALIZA.....	1
2.1. Morfološka analiza kajkavskoga književnoga jezika	2
2.1.1. Imenice.....	3
2.1.2. Zamjenice.....	12
2.1.3. Pridjevi.....	16
2.1.4. Brojevi.....	19
2.1.5. Glagoli.....	20
2.2. Morfološka analiza češkoga jezika 16. i 17. stoljeća	24
2.2.1. Imenice.....	25
2.2.2. Zamjenice.....	36
2.2.3. Pridjevi.....	40
2.2.4. Brojevi.....	44
2.2.5. Glagoli.....	45
3. USPOREDBA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA I ČEŠKOGA JEZIKA	49
3.1. Imenice	49
3.2. Zamjenice	50
3.3. Pridjevi.....	50
3.4. Brojevi	51
3.5. Glagoli	51
4. USPOREDBA PRASLAVENSKIH JEZIČNIH OBRAZACA S OBRASCIMA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA I ČEŠKOGA JEZIKA	52
4.1. Imenice	53
4.2. Zamjenice	54
4.3. Pridjevi.....	55
4.4. Brojevi	57
4.5. Glagoli	58
5. ZAKLJUČAK	59
6. LITERATURA I IZVORI.....	60

SAŽETAK

Temelj ovoga rada jest morfološka analiza povijesno-pravnih tekstova vezanih uz seljačke bune 17. stoljeća, *Statut grada Zagreba* iz 1629. godine te tekstova iz edicije *Codex iuris Bohemici*. Ciljevi ovoga diplomskoga rada jesu utvrditi jezične karakteristike kajkavskoga književnoga jezika i češkoga jezika toga doba, usporediti sličnosti i razlike hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika te češkoga jezika na morfološkoj razini te usporediti koji od jezika čuva veću jezičnu starinu, a oba će se jezika uspoređivati s praslavenskim obrascima za promjenljive riječi.

Vrste su riječi u ovome radu analizirane tako da se na početku navodi etimologija analiziranih riječi, zatim slijedi tablični prikaz i napomene, tj. sama analiza. Etimologija je riječi navedena prije same analize, ali odabir riječi nije bio nasumičan, već su traženi određeni oblici riječi koji bi potvrdili određenu tezu ili jezično stanje. Cilj je teksta koji slijedi ispod svake od navedenih tablica demantirati, potvrditi ili nadopuniti ih. Usporedbe su sastavljene na jednak način kao i za svaki jezik zasebno. U dijelu gdje se obrasci kajkavskoga književnoga jezika i češkoga jezika uspoređuju s praslavenskim jezičnim obrascima se prije tabličnog prikaza ukratko opisuje stanje u praslavenskome, a nakon tablice slijedi usporedba s kajkavskim književnim jezikom te češkim jezikom. U zaključku se ukratko navode rezultati usporedbe kajkavskoga književnoga jezika i češkoga jezika s praslavenskim obrascima.

Na kraju se zaključuje da se u češkim obrascima dosljednije prate nastavci i sklonidbe te tvorbe i konjugacije praslavenskoga jezika. Upravo se zbog toga češki jezik može smatrati arhaičnijim od kajkavskoga književnoga jezika.

Ključne riječi: morfološka analiza, promjenljive vrste riječi, usporedba, kajkavski književni jezik, češki jezik, praslavenski jezik

1. UVOD

U ovom će se diplomskom radu na temelju povijesno-pravnih tekstova iz 16. i 17. stoljeća uspoređivati kajkavski književni jezik i češki jezik. Kajkavsko je narječje u hrvatsku književnost ušlo potkraj 16. stoljeća. Od 17. stoljeća javljaju se normativni priručnici – rječnici, slovnice i slovopisi – čime se kajkavski hrvatski jezik normira na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, ortografskoj i leksičkoj razini.¹ Iako kajkavizme nalazimo već u latinskim gramatičkim i leksikografskim kodeksima iz 14. i 15. stoljeća, simboličkim se početkom postojanja pisane riječi na hrvatskome kajkavskome književnome jeziku smatra objavljivanje Pergošićeva *Decretuma* 1574. godine.² Jezik koji se u Češkoj koristi u 16. i početkom 17. stoljeća naziva se *humanistički češki jezik* (humanistická čeština). Razdoblje je to raznovrsnoga razvoja književnog češkog jezika, stabilizacije gramatičke strukture i širenja njezinih sredstava izražavanja, a uzor je češkim humanistima bio antički latinski jezik.³ Od 1620. do posljednje četvrtine 18. stoljeća javlja se razdoblje *češkoga baroknoga jezika* (barokní čeština ili pobělohorská čeština). Ovo je razdoblje ujedinilo razvoj češkoga jezika srednjega vijeka te modernog češkog.⁴

Prvi od triju ciljeva ovoga diplomskoga rada jest utvrditi jezične karakteristike kajkavskoga književnoga jezika i češkoga jezika toga doba. Drugi je cilj usporediti sličnosti i razlike kajkavskoga književnoga jezika te češkoga jezika na morfološkoj razini. Posljednji je cilj usporediti koji od jezika čuva veću jezičnu starinu, to jest uvidjeti koliko jezičnu starinu prati hrvatski kajkavski književni jezik, a koliko češki jezik. Oba jezika uspoređivat će se s praslavenskim obrascima za promjenljive riječi.

2. MORFOLOŠKA ANALIZA

Riječi za analizu odabrane su nakon čitanja svih tekstova i knjiga, tj. gramatika te zapisivanja na standardni jezik. Nakon toga su redom zapisivani svi primjeri za pojedine

¹ Barbara Štebih Golub: *Povijest hrvatskoga jezika*, Croatica, Zagreb, 2013, str. 221.

² *ibid.*

³ Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, NLN - Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2016, str. 651.

⁴ *ibid.*, str. 155.

padeže, oblike, vremena i načine. Kada je pronađen dovoljan broj potvrda za pojedini nastavak ili oblik, nije više tražen taj oblik, već potvrde, npr. istoga padeža, ali s drugim nastavkom.

Etimologija je riječi navedena prije same analize, ali je tražena i zapisana nakon analize, tj. odabir riječi nije bio nasumičan, već su traženi određeni oblici riječi kojima se kasnije tražila etimologija.

Cilj je teksta koji slijedi ispod svake od navedenih tablica demantirati, potvrditi ili nadopuniti ih. Tablice su izrađene po uzoru na one iz navedenih knjiga te dopunjene nastavcima iz analiziranih tekstova.

2.1. Morfološka analiza kajkavskoga književnoga jezika

U daljnjem će tekstu biti prikazana jezična analiza tekstova vezanih uz seljačke bune u Hrvatskoj u 17. stoljeću te analiza *Statuta grada Zagreba* iz 1629. Morfološke osobitosti istraživana korpusa, tekstovi vezani uz seljačke bune te *Statut grada Zagreba*, uspoređivane su i provjeravane s pregledima kajkavskoga književnoga jezika A. Šojata i M. i B. Kuzmića. Morfološki će dio prikazati primjere deklinacije imenica, pridjeva i brojeva, posebnosti zamjenica te konjugaciju i svojstva glagola u potvrđenim glagolskim vremenima i načinima.

Odabrani tekstovi analizirani su po vrstama riječi. Najprije se za svaku vrstu riječi navodi etimologija riječi, zatim slijede obrasci hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika za promjenljive riječi, a nakon toga slijedi sama analiza. Leksem je zapisan izvorno, tj. onako kako se pojavljuje u tekstu, a u zagradi je isti leksem zapisan standardnim jezikom, osim ako se u standardnome jeziku taj leksem ne pojavljuje. Nakon toga slijedi rod imenice te, u vitičastim zagradama, morfosintaktičke pojedinosti izvornoga leksema. Uz svaki se leksem navodi značenje koje mu pripada u tekstu. Leksemi su poredani po redu pojavljivanja u tekstovima. Nisu navedeni svi leksemi, već oni koji će se dalje razrađivati u analizi.

Sve su tablice preuzete iz knjige M. i B. Kuzmića: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*.⁵ Tablice su izrađene po uzoru na one iz navedenih knjiga te dopunjene nastavcima iz analiziranih tekstova.

⁵ Boris Kuzmić, Martina Kuzmić: *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015, str. 93-123.

2.1.1. Imenice

Etimologija

Vrsta a

kmet (kmět) *m* ⟨N *mn.* kmety⟩, neslobodan seljak vezan za zemlju svoga feudalnog gospodara

✧ *prasl.* *kъmetъ

dukat (dùkāt) *m* ⟨A *jd.* dukat, G *jd.* dukata⟩, *pov.* jedinica novca

✧ *srlat.* ducatus, vjerojatno prema *lat.* dux i ducatus: vojvoda, koji su bili sastavni dio legendi vezanih uz ove kovanice

orsag (òrsāg) *m* ⟨L *jd.* orsagu⟩, *reg. zast.* država, zemlja (u uporabi do 19. st.)

✧ *mađ.* ország

purgar (pürgar) *m* ⟨N *mn.* purgari⟩, *pov. reg.* građanin

✧ *njem.* Burger

fratar (frâtar) *m* ⟨G *jd.* fratra, I *jd.* fratrom⟩, redovnik nekog katoličkog reda

✧ *tal.* ← frate: brat, fratar ← *lat.* brat

penez (pènezi) *m* ⟨G *mn.* penez, I *mn.* penezmy⟩, *reg. ekspr.* novac

✧ *stvnjem.* Pfenning: novčić

red (rêd) *m* ⟨D *jd.* redu, I *jd.* redom⟩, crkveno udruženje ili organizacija; svećenstvo

✧ *prasl.* i *stsl.* *rędъ (*rus.* rjad, *polj.* rząd)

kip (kîp) *m* ⟨L *jd.* kipu⟩, lik, oblik

✧ *sttur.* (? *avar.*) kîp

liszt, lizt (lîst) *m* ⟨N *jd.* lizt, G *jd.* liszta, I *jd.* liztom⟩, pismo

✧ *prasl.* i *stsl.* listъ (*rus.* list, *polj.* list)

vikarius (vikār) *m* ⟨D *jd.* vikariusu, I *jd.* vikariusem), zamjenik, namjesnik biskupa, nadbiskupa

✧ *lat.* vicarius: namjesnik, zamjenik

Bogh (Bôg) *m* ⟨N *jd.* Bogh, A *jd.* Bogha, D *jd.* Boghu, I *jd.* Boghom), *rel.* stvoritelj ukupnog materijalnog i duhovnog svijeta

✧ *prasl.* i *stsl.* bogъ (*rus.* bog, *polj.* bóg)

brat (brät) *m* ⟨G *jd.* brata, A *zb.* bratyu), *pren.* prijatelj, drug

✧ *prasl.* i *stsl.* bratrъ (*rus.* i, *polj.* brat)

duguvanye (dugòvānje) *s* ⟨L *jd.* duguvanyu), dugovanje

✧ *prasl.* *dъlgъ (*rus.* dolg)

dan (dân) *m* ⟨A *jd.* dan), dan posvećen komu ili čemu

✧ *prasl.* i *stsl.* днь (*rus.* den', *češ.* den)

muchenik (müčēnik) *m* ⟨G *jd.* muchenika), onaj koji je bio mučen i ubijen zbog svojih uvjerenja ili stavova i na koga je sačuvano sjećanje

✧ *prasl.* *mъka (*rus.* múka, *polj.* męka)

terminus (tèrmīn) *m* ⟨A *jd.* terminus), termin

✧ *lat.* terminus: svršetak, kraj

kral (krâlj) *m* ⟨G *jd.* kralia, N *mn.* krali), najviši nasljedni naslov vladara u nekim državama

✧ *prasl.* *korljъ (*rus.* koról', *polj.* król) ← Karol, ime franačkog vladara Karla Velikoga s kojim su Slaveni prvi došli u dodir

ime (īme) *sr* ⟨I *jd.* imenom), što se dobiva po rođenju kao oznaka uz prezime

✧ *prasl.* * (j)ьmę (*stsl.* imeę, *rus.* ímja, *polj.* miano)

ureme (vrijéme) *sr* ⟨A *jd.* ureme, G *jd.* vremena), vrijeme

✧ *prasl.* *vertmę (*stsl.* vrěmę, *strus.* veremja, *slov.* vreme) = vrtjeti

biskup (biskup) *m* ⟨N *jd.* biskup, D *jd.* biskupu, I *jd.* biskupom⟩, visoki crkveni dostojanstvenik u Katoličkoj i Evangeličkoj crkvi

✧ *lat.* episcopus ← *grč.* epískopos: nadglednik

znanye (znánje) *sr* ⟨A *jd.* znanye⟩, poznavanje čega ili spoznaja o čemu

✧ *prasl.* i *stsl.* znati (*rus.* znat', *polj.* znać)

zvetek (svétak) *m* ⟨G *mn.* zvetkov⟩, *reg.* blagdan

✧ *prasl.* *svęťъ (*rus.* svjatój, *češ.* svatý)

doba (dôba) *ž* ⟨G *jd.* dobe, G *mn.* dob⟩, dio godine, dana

✧ *prasl.* *dobъ, *doba (*rus.* dóba: vrijeme, *polj.* doba)

knez (knêz) *m* ⟨N *jd.* knez, D *jd.* knezu⟩, *pov.* feudalni nasljedni vladarski naslov

✧ *prasl.* *кънѣдзь (*rus.* knjaz', *polj.* ksiądz)

novacz (nòvac) *m* ⟨A *jd.* novacz⟩, sredstvo plaćanja u kovanim ili papirnatim komadima u raznim vrijednostima

✧ *prasl.* i *stsl.* novъ (*rus.* nóvyj, *polj.* nowy)

birsag, birsagh *m* ⟨A *jd.* birsagh, I *jd.* birsaghom⟩, globa, kazna

✧ *mađ.* bírság

vyno (víno) *sr* ⟨A *jd.* vyno⟩, alkoholno piće dobiveno vrenjem soka grožđa

✧ *prasl.* i *stsl.* vino (*rus.* vinó, *polj.* wino)

delo (djělo) *sr* ⟨N *jd.* delo⟩, rezultat ili proizvod rada

✧ *prasl.* i *stsl.* dělo (*rus.* délo, *polj.* dzieło)

letto (ljěto) *sr* ⟨G *jd.* leta, A *jd.* leto⟩, *arh. knjiš.* godina

✧ *prasl.* i *stsl.* lěto: godina (*rus.* léto, *polj.* lato)

kanonik (känonīk) *m* ⟨N *mn.* kanoniki⟩, *kat.* u Katoličkoj crkvi, viši svećenik dužnostima vezan uz Kaptol

✧ *njem.* Kanoniker ← *lat.* canonicus

Vrsta e

missa (mīsa) *ž* ⟨L *jd.* messe⟩, *kršć.* središnji i najvažniji čin bogoslužja

✧ *lat.* missa: poslana (žrtva Bogu) ← missus: poslan ← mittere: poslati

obchina (öpcīna) *ž* ⟨N *jd.* opchina, G *jd.* obchine⟩, općina

✧ *prasl.* *обѣтъ (polj. obcy, *rus.* óbščij)

dusa (dúša) *ž* ⟨A *jd.* dusu⟩, *rel.* nematerijalni princip čovjekova života (prema tijelu); ukupnost čovjekovih osjećaja, svijesti i karakternih osobina

✧ *prasl.* i *stsl.* duša (*rus.* dušá, *polj.* dusza)

gozpoda (gospòda) *ž* *zb.* ⟨L *mn.* gozpodi⟩, za oslovljavanje u konvencionalnom ophođenju u građanskom društvu; uglađen i pristojan čovjek

✧ *prasl.* *gostьpodь (*stsl.* gospodь, *rus.* gospód', *stpolj.* gospodzin)

glava (gláva) *ž* ⟨G *jd.* glave⟩, osoba, pojedinac

✧ *prasl.* *golva (*stsl.* glava, *rus.* golová, *polj.* głowa)

uera (vjèra) *ž* ⟨N *jd.* vera, G *jd.* vere/ uere⟩, religija

✧ *prasl.* i *stsl.* věra (*rus.* véra, *polj.* wiara)

pravda (prâvda) *ž* ⟨G *jd.* pravde/ praude, I *jd.* pravdom⟩, zakonom i običajima utemeljeno stanje u kojem svatko čuva ili dobiva materijalna i duhovna dobra bez štete po drugoga; pravednost, pravica

✧ *prasl.* i *stsl.* pravъ (*rus.* právyj, *polj.* prawy)

sekristija (sakristija) ž ⟨L *jd.* sekristije), *arhit. kršč.* prostorija uz crkvu ili unutar crkve u kojoj se drže stvari potrebne za bogoslužje; oblačionica

✧ *srlat.* sacristia ≈ sacrista: čuvar svetih stvari

czirkva (cřkva) ž ⟨D *jd.* czirkvi), posvećena zgrada s jednim ili više zvona u kojoj kršćani slave službu Božju, mole se i obavljaju vjerske obrede

✧ *prasl.* *cerky (*rus.* cėrkov', *polj.* cerkiew)

zsloboda, zloboda (slobòda) ž ⟨A *jd.* zslobodu, L *mn.* zlobodah/ slobodah), mogućnost samostalnog, nezavisnog djelovanja, mogućnost samoodređenja čovjeka, stanje oprečno postojanju prisile

✧ *prasl.* i *stsl.* svoboda (*rus.* svobòda, *polj.* swoboda)

zslusba, zlusba (slùžba) ž ⟨A *jd.* zlusbu, L *jd.* zslusbe, I *jd.* zlusbom, I *mn.* zlusbami), rad

✧ *prasl.* i *stsl.* sluga (*rus.* slugá, *polj.* sługa)

placha (pláća) ž ⟨A *jd.* plachu, G *jd.* plache), naknada, nagrada za izvršen posao

✧ *prasl.* *platiti (*rus.* platít', *polj.* płacić)

Vrsta i

miloscha (mìlōst) ž ⟨G *jd.* milosche), sućut, samilost, milosrđe

✧ *prasl.* *milostъ (*rus.* mílost', *polj.* miłość)

pokornoszt (pokórnōst) ž ⟨A *jd.* pokornoszt), svojstvo i stanje onoga koji je pokoran

✧ *prasl.* *pokoriti (*rus.* pokorít', *polj.* pokorzyć)

zapoved (zäpovijēd) ž ⟨N *jd.* zapoved, G *jd.* zapovedi, I *jd.* zapovedyum), naredba, naređenje, zapovijest

✧ *za-* + *po-* + *prasl.* i *stsl.* věstь (*rus.* vest', *češ.* zvěst) ≈ vědě: znam

pechat (pěchat) ž ⟨*A jd.* pechat, *A mn.* pechati), žig, štambilj

✧ *prasl.* *pečat- (*stsl.* pečatъ, *rus.* pečat', *polj.* pieczęć)

kcher (kčí) ž ⟨*N jd.* kcher), žensko dijete prema svojim roditeljima; kćer, kćerka

✧ *prasl.* *dъkt'i (*stsl.* dъšti, *rus.* doč', *češ.* dcera)

Obrasci hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika

U tablicama koje slijede prikazani su oblici koji se pojavljuju u cjelokupnoj kajkavskoj književnosti što znači da imaju kontinuitet i samim su time reprezentant kajkavskoga književnoga jezika.⁶

Glavna sklonidba imenica muškoga i srednjeg roda

Gramatički morfemi

	m. rod	sr. rod	m. rod	sr. rod
	Jednina:		Množina:	
N	-∅	-o, -e	-i, -ove, -eve	-a
G	-a		-ov, -ev, -∅, -ih, -i	-∅, -ih
D	-u, -ovi, -evi, -uvi	-u	-om, -em	-om, -em, - am
A	-∅ (n.) -a (ž. i n.)	-o, -e	-e, -i	-a
V	-∅, -e	-o, -e	-i, -ove, -eve	-a
L	-e, -u, -i		-eh, -ih	-eh, -ah, -ih

⁶ Antun Šojat: *Kratki navuk jezičnice hrvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009, str. 42.

I	-om, -em	-i, -mi	-i, -ami, -mi

Glavna sklonidba imenica ženskoga roda

Gramatički morfemi

	Jednina:	Množina:
N	-a	-e
G	-e	-Ø, -i, -ih
D	-e, -i	-am
A	-u, -o	-e
V	-a	-e
L	-e, -i	-ah
I	-um, -o, -om, -u	-ami

I-sklonidba ženskoga roda

Gramatički morfemi

	Jednina:	Množina:
N	-Ø	-i
G	-i	-ih, -eh, -i
D	-i	-em, -am, -jam

A	-Ø	-i
V	-Ø	-i
L	-i	-ih, -ah, -eh
I	-jum, -jom, -ju	-mi, -ami, -jami

Napomene o padežima

Od nekadašnjih praslavenskih i općeslavenskih monogobrojnih tipova imeničke promjene ostale su one osobine padežne promjene koje su karakteristične za hrvatski jezik u cjelini, ali postoje i ona analoška izjednačivanja padežnih oblika i starih padežnih odnosa koja odvajaju kajkavsko narječje od drugih naših narječja. Imenice su muškoga i srednjega roda nastavke izjednačile prema nastavcima stare *o*-deklinacije, a imenice ženskoga roda prema nastavcima *ja*-deklinacije.⁷

Imenice muškoga i srednjega roda

Imenice muškoga i srednjega roda u genitivu jednine uglavnom čuvaju nastavak *-a* (*dela, glasza, lizsta, postenia, tiedna*). Imenice muškoga roda u dativu jednine redovito imaju nastavak *-u* (*biršagu, bogu, vikariusu*). Nastavak za akuzativ za živo je *-a* (*gospodara, gospodina*), a za neživo *-Ø* (*biršag, novacz, leto, terminus*). Jedna je od osobina kajkavskoga jezika izjednačavanje akuzativa s genitivom u imenica koje označavaju živo pa se zbog toga nastavak *-a* javlja i kod imenica koje označavaju neživo. Vokativ, kao ni danas u kajkavskome, nije zastupljen, to jest vokativ muškoga roda izgubio se te se izjednačio s oblikom nominativa. U lokativu jednine muškoga i srednjega roda potvrđen je nastavak *-e* (*lizste, meszte*) i mlađi nastavak *-u / -uh* (*delu, gradu, kipu miru, orsagu, vu početku, po redu, na računu, vu ovom varošu, vu varošu, v varaštu, v varašu, vu obdržavanju*). Nastavak *-e* stari je nastavak za imenice obaju rodova nekadašnje *o*-sklonidbe. Podrijetlo nastavka *-u* većina slavista tumači ujednačavanjem prema lokativu jednine imenica nekadašnje *u*-

⁷ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 43.

sklonidbe, ali jednako je moguće istovremeno ujednačavanje prema dativu jednine imenica nekadašnje *o-/jo-*sklonidbe.⁸ Nastavak za instrumental jednine koji slijedi iza nepalatalnoga glasa je *-om* (*biskupom, bogom, imenom, zakonom*), a iza palatalnoga glasa *-em* (*vikariusem*).

U nominativu množine imenica muškoga roda nalazimo oblik tzv. kratke množine, npr. *turni*. Nastavak je za nominativ množine muškoga roda *-i* (*gozspodari, kanoniki, kmeti, krali*), a za srednji rod *-a* (*hotenia, imena*). Kao što je iz primjera vidljivo, u nominativu množine, nakon nastavka *-i*, ne dolazi do sibilizacije. Nije potvrđen nijedan oblik duge množine. U genitivu množine muškoga i srednjega roda čuvaju se nastavci *-Ø / -ov / -ev / -eh / -i* (*dan, dukat, penez, zvetkov, birgašov, dohotkov, listov, narodov, prisežnikov, purgarov, šenatorov, sucev, voksev, ljudeh, dukati*). Nastavak *-ev* slijedi iza palatalnih suglasnika te fonema *c*, a nastavak *-ov* dolazi nakon nepalatalnih suglasnika. Oblik bez nastavka stari je oblik koji je u 16. stoljeću još običan, a u djelima od 17. do 19. stoljeća sačuvan je samo u nekim riječima.⁹ U dativu su potvrđeni nastavci *-om / -em / -im* (*meštrom, svecem, pregrešnikom, purgarom, šenatorom, artikulušem, tovarušem, ljudim*). U akuzativu množine muškoga i srednjega roda dominantan je nastavak *-e*, npr. *dukate, novce, peneze, purgare*, ali nalazimo i primjer gdje se nastavak podudara s nominativom, npr. *ljudi*. U lokativu su potvrđeni nastavci *-eh / -i* (*listeh, kasteli*). U instrumentalu je najčešće potvrđen nastavak *-mi*, ali i *-ami* (*penezmi, ciganijami, dobrotami*). Nastavak *-ami* potvrđuje se rijetko, tek od 17. stoljeća, u imenica srednjega roda, a nastavak *-mi* prevladava u imenica obaju rodova u pisaca 16. stoljeća.¹⁰

Imenice ženskoga roda

Imenice ženskoga roda u genitivu jednine imaju nastavke *-e / -i* (*glave, pravde, vere, zapovedi*). U dativu imaju nastavke *-e / -i* (*obchine, pogodbi, bratje*). Lokativ ima nastavak *-e* (*cirkve, pravice, sekristije, službe, na pravde, o svoje volje, po svoje volje, pri večnici*). U akuzativu imenice imaju nastavak *-Ø / -o / -u* (*pokornost, glavu, volju*). Potvrđeni nastavci za instrumental jednine ženskoga roda jesu *-om / -um / -jum* (*pravdom, službom, kaštigum, zapovedjum, dostojnostjum, kaštigum*). U primjerima s nastavkom *-jum* uviđamo da jotacija nije provedena. Imenica **дѣнь* u instrumentalu jednine ima oblik *dnevnom*. Nastavak *-om*

⁸ Kuzmić - Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 98.

⁹ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 49.

¹⁰ Kuzmić - Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 100.

osamljen je, izoliran i netipičan slučaj u kajkavskim govorima i često se može protumačiti kao tiskarska pogreška.¹¹

Imenice ženskoga roda u genitivu množine imaju potvrđen nastavak -Ø (*dob, dobrot, hiž*). Nastavak je u dativu množine -*am* (*pravicom, konštitucijam, pravdam*). Akuzativ množine ima nastavak -*i* (*pečati*). U lokativu množine ženskoga roda javlja se nastavak -*ah* (*pravicah, rukah, slobodah*). U instrumentalu množine potvrđeni su primjeri s nastavkom -*ami* (*rukami, zslusbami*).

2.1.2. Zamjenice

Etimologija

Lične zamjenice

mî *zam.* ⟨G A nâs, D L I nâma⟩ (lična za *1. l. mn*)

✧ *prasl.* i *stsl.* *my* (*rus.*, *polj.* *my*)

jâ *zam.* ⟨G A mène, *enkl.* *me*, D L mèni, *enkl.* *mi*, N *mn* mî, G nâs, D L nâma⟩ (lična za *1. l. jd*)

✧ *prasl.* * (j)azъ, * (j)a (*stsl.* *azъ*, *rus.* *ja*, *polj.* *ja*)

Posvojna zamjenica

nâš *zam.* (posvojna prema *mi*)

✧ *prasl.* i *stsl.* *my* (*rus.*, *polj.* *my*), *lit.* *mes prasl.* *našъ (*rus.* *naš*, *polj.* *nasz*)

njihov *zam.* (posvojna prema *oni*)

✧ *prasl.* i *stsl.* *onъ* (*rus.*, *polj.* *on*)

Povratno - posvojna zamjenica

svôj *prid. zam.* (**svôja** ž, **svôje** sr) ⟨G svòjeg (a)/svôga⟩ (povratno posvojna)

✧ *prasl.* i *stsl.* *svojъ* (*rus.* *svoj*, *polj.* *swój*)

¹¹ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 53.

Odnosna zamjenica

kòjī *zam.* (**kòjā** ž, **kòjē** *sr*) ⟨D kòjēmu/kòmu, G kòjēg (ā)/kòg (ā), I kòjīm/kîm⟩

✧ *kojъ ← *k^wo- (v. tko) + *yo- (odnosna čestica)

Pokazna zamjenica

tāj *zam.* (**tā** ž, **tō** *sr*) ⟨G tōgā (tê), D tōmu/tōmē (tōj), I tīm (tôm), N *mn* tī (tê, tâ)⟩ (pokazna)

✧ *prasl.* *tъjъ, *tъ: taj (*stsl.* тъ, *rus.* тот, *polj.* ten)

Obrasci hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika

Lične zamjenice za prvo i drugo lice

	Jednina:			Množina:	
N	ja (jaz)	ti	-	mi	vi
G	mene	tebe	sebe	nas	vas
D	mene, mi (meni)	tebe, ti (tebi)	sebe, si (sebi)	nam	vam
A	mene, me	tebe, te	sebe, se	nas	vas
V	-	-	-	-	-
L	mene (meni)	tebe (tebi)	sebe (sebi)	nas	vas
I	menum	tobum	sobum	nami	vami

Lične zamjenice za treće lice

	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
	Jednina:			Množina:		
N	on	ono	ona	oni	ona	one
G	njega, ga		nje, je	njih, ih		
D	njemu, mu		nje	njim, im		
A	njega, ga		nju, ju	nje, je (ih)		
V	-		-	-		
L	njem		nje	njih		
I	njim		njum	njimi		

Nelične zamjenice

Gramatički morfemi

	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
	Jednina:			Množina:		
N	-Ø, i (-e)	-o/ -e	-a	-i	-a	-e
G	-oga/ -ega (-og/ -eg)		-e	-eh (-ih)		
D	-omu/ -emu (-om/ -em)		-e (-i/ -oj)	-em (-im)		
A	-Ø, -i // -oga/ -ega (-og/ -eg)	-o/ -e	-u	-e (-i)	-a	-e

V	-	-	-	-	-	-
L	-om/ -em (-omu/ -emu)		-e (-i/ -oj)	-eh (-ih)		
I	-em (-im)		-um	-emi (-imi)		

Napomene o zamjenicama

Kajkavsko je narječje, kao i ostala narječja, sačuvalo posebne zamjениčke oblike samo u deklinaciji ličnih zamjenica i povratne zamjenice *sebe*, a deklinacija neličnih zamjenica izjednačila se s deklinacijom pridjeva.¹²

Prvo lice jednine u nominativu lične zamjenice potvrđeno je u obliku *yaz*. Od početka 17. stoljeća zamjenica prvoga lica piše se oblikom *ja*, a do tada se potvrđuje i stariji oblik *jaz*.¹³ Prvo lice množine instrumentala lične zamjenice potvrđeno je u obliku *namy*, a treće lice množine u obliku *nimy*.

Za pokazne je zamjenice karakteristično gubljenje posljednjeg glasa *j*, npr. u nominativu jednine muškoga roda u prvim dvama stupnjevima deiksije, npr. *te*. *Te* je najčešći oblik zamjenice *taj* u svim razdobljima kajkavskog hrvatskog književnog jezika.¹⁴

Povratna zamjenica **sę* u lokativu čuva oblik *sebe*. Zamjenice za treće lice jednine i množine razvile su se relativno kasno. U tekstovima iz 16. stoljeća potvrđen je oblik *njegov* dok se *njihov* tek pojavljuje. Oblik *njezin* nije potvrđen u starim kajkavskim tekstovima.¹⁵ Posvojnost se u trećem licu u kajkavskome narječju izražavala genitivom osobnih zamjenica¹⁶ (*poke dobe ye nih Gozpocztvuuo po nas nekoliko krath bill pozlal*).

U tekstu su potvrđene i upitno-odnosna zamjenica *kaj* i *što*, neodređene zamjenice *nešto*, *nišče*, *ništa* i *ništarmanje*. Zamjenica za živo jest *gdo*, a za neživo *kaj*. Do početka 17. stoljeća potvrđuje se i oblik *što* u značenju *tko*, a zamjenica *što* u značenju zamjenice *kaj* pojavljuje se od početka 17. stoljeća samo u namjerno štokaviziranim tekstovima. Upitno-odnosna zamjenica za pripadanje ima jedinstven književni oblik – *či(j)*, *čija*, *čije*.

¹² Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 66.

¹³ Kuzmić – Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 108.

¹⁴ *ibid.*, str. 111.

¹⁵ *ibid.*, str. 112.

¹⁶ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 68.

Potvrđene su odnosne zamjenice za živo, npr. *kotera, kotere, ki, koj* koje su u cijeloj kajkavskoj književnosti međusobno ravnopravne i pojavljuju se istovremeno u jeziku svakog pojedinog pisca.¹⁷

2.1.3. Pridjevi

Etimologija

Muški rod

zwet (svêt) prid. ⟨*G jd. m. zwetogha, D jd. zvetomu*⟩, koji je bezgrešan, savršen, čist

✧ *prasl. *svęťъ* (*rus. svjatój, češ. svatý*)

imenuvani (îmenovāni) prid. ⟨*prid. trp. G jd. m. imenovanoga*⟩, spomenuti, navedeni

✧ *prasl. * (j)ьmę* (*stsl. imę, rus. ímja, polj. miano*)

orzaski (örsāškī) prid. ⟨*G jd. m. orzaskoga*⟩, koji se odnosi na orsag; državni

✧ *mađ. ország*

liuczky (ljùdskī) prid. ⟨*I jd. m. liuczky*⟩, koji se odnosi na ljude

✧ *prasl. *ljudъ*: narod, ljudi

dusan, dusen (dúžan) prid. ⟨*N jd. m. dusan, N mn. m. dusni, G mn. m. dusnih*⟩, koji ima dug ili dugove

✧ *prasl. *dъlgъ* (*rus. dolg*)

obchinszki (örcīnskī) prid. ⟨*I jd. m. obchinszkym/ obchinszkim*⟩, koji pripada općini, koji se odnosi na općinu

✧ *prasl. *obъtјъ*

¹⁷ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 68.

Srednji rod

svecko (světškī) *prid.* ⟨G *jd. m. zvetogha*, D *jd. zvetomu*⟩, koji se odnosi na svijet

✧ *prasl.* *světъ: svjetlost, svijet

Ženski rod

gozspoczke (gòspodskī) ⟨G *jd. ž. pozspoczke*⟩, koji se odnosi na gospodina i gospodu, gospodski

✧ *prasl.* *gostъpodъ (*stsl.* gospodъ, *rus.* gospód', *stpolj.* gospodzin)

Obrasci hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika

Gramatički morfemi

	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
	Jednina:			Množina:		
N	- Ø, -i	-o/-e	-a	-i	-a	-e
G	-oga/ -ega, -og/ -eg		-e	-eh, -i, -ih		
D	-omu/ -emu, -om/ -em		-e, -i, -oj	-em, -im		
A	-Ø, -i, - oga/ -ega, - og/ -eg	-o/-e	-u	-e, -i	-a	-e
V	-i	-o/-e	-a	-i	-a	-e
L	-om/ -em, -omu/ -emu		-e, -i, -oj	-eh, -ih		
I	-em, -im		-um	-emi, -imi		

Napomene o pridjevima

U hrvatskome kajkavskome književnome jeziku izgubila se imenična sklonidba u muškom i srednjem rodu pridjeva. Imenični i zamjениčni oblici više nisu razlikovni, a to dokazuje njihova paralelna uporaba u istim položajima, bez obzira na funkciju u rečenici.¹⁸

Potvrđeni nastavci za pridjeve u pridjevsko-zamjениčkoj sklonidbi u jednini jesu: u genitivu muškoga roda potvrđen je nastavak *-oga* (*svetoga*), u genitivu ženskoga roda nastavak *-e* (*blažene, gospočke*), u dativu muškoga i srednjega roda *-omu* (*spomenutomu, svetomu*), a *-emu* ako nastavak dolazi iza palatala (*budućemu*), u dativu ženskoga roda preuzet je nastavak imeničke deklinacije *-e*, u akuzativu muškoga roda razlikuju se nastavci za neživo i živo, *-i / -oga* (*plemeniti, staroga*), za srednji je rod potvrđen nastavak za neživo *-o* (*svecko*). U lokativu muškoga i srednjega roda potvrđen je nastavak *-om* (*rečenom*). Instrumental muškoga i srednjega roda ima nastavak *-im* (*liuczkim, bosim, obćinskim*), a ženski rod *-um* (*velikum*).

Množinski oblici pridjeva znatno su manje zastupljeni od oblika potvrđenih u jednini. Nominativ množine muškoga roda ima nastavak *-i* (*dusni*), a ženski i srednji rod nisu potvrđeni. Za genitiv i lokativ množine muškoga roda potvrđen je nastavak *-ih* (*dusnih, imenuvanih, zlatih*), u dativu muškoga roda potvrđen je nastavak *-im* (*orsačkim, rečenim*), akuzativ množine ženskoga roda ima nastavak *-e* (*rečene*), u instrumentalu muškoga roda potvrđen je nastavak *-emi* (*navednemi*).

Opreka između neodređenih i određenih oblika pridjeva u kosim se padežima izgubila (*Gospodinovoga, sučevomu*).

Do kraja 16. stoljeća komparativi pridjeva tvore se pomoću sufikasa *-ji, -eji, -ši, -eši* i *-ejši*. Već u 16. stoljeću prevladavaju oblici sa sufiksima *-ši* i *-eši*. Komparativi pridjeva sklanjaju se prema pridjevnoj sklonidbi. Superlativ se pridjeva tvori riječcom *naj* te komparativnim oblikom.¹⁹ U tekstovima su za komparative potvrđeni nastavci *-eši* i *-ši* (*dalši, dostojnešeh, poglavitešeh, razumnešeh, starešeh, starešemi, stareši, stareših, starešim, starešu, menša, menšega, vekša, vekšega*).

¹⁸ Kuzmić – Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 113.

¹⁹ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 63.

2.1.4. Brojevi

Etimologija

jedan, yedan, jeden (jèdan)

✧ *prasl.* * (j)edīnъ (*stsl.* jedīnъ, jedъnъ, *rus.* odín, *polj.* jeden)

dva, dua (dvâ)

✧ *stsl.* dъva, dъvĕ

Napomene o brojevima

Glavni brojevi

Broj *jedan* potvrđen je u sva tri roda te se u jednini mijenja kao pridjev nepalatalne osnove, npr. *yedan dukat, po jedan chlovik*. U množini može imati ulogu zamjenice *neki*.²⁰ Broj *dva* mijenja se po imeničkome tipu, npr. *dua dukata, dua tyedna, dva zkupa, due lette*. Oblici broja *oba* nisu potvrđeni. Ostali se brojevi mijenjaju prema pridjevskoj sklonidbi, npr. *chetiri kmety, petih vurah, sezth tesakov*. Brojevi od jedanaest do devetnaest zabilježeni su u svojim skraćenim oblicima, npr. *dvanaiszt*. Ti su kontrahirani oblici novija pojava u kajkavskome narječju, a počinju se pojavljivati u 17. stoljeću. U deseticama je potvrđen primjer starijega oblika s nastavkom *-i* (*dvajzeti i pet*) i novijega oblika bez toga nastavka (*petdeszet*). Glavni broj dvanaest nalazimo u starijem obliku *dvanadeset* i *dvanadesete*, a redni broj petnaest ima oblik *peti na deseti*. U kajkavskome se sačuvala promjena svih brojeva po padežima, stoga u *Statutu grada Zagreba* nalazimo primjere deklinacije glavnih brojeva dvadeset i dvadeset četiri, npr. *izmed dvadesetih stareših, z onemi dvadeset i četiremi purgarmi*.

Redni brojevi

Redni se brojevi sklanjaju po pridjevskoj sklonidbi, npr. *pervih, seszti*. Potvrđeni su, još u Pergošićevo doba, i primjeri oblika *jednoch, drugoch* i *tretich* koji služe pri nabrananju

²⁰ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 63.

redosljedaja.²¹ U svim je tekstovima potvrđen prilog *nejprvo*, koji je nastao spajanjem čestice *nej-* i rednoga broja *pervo*, u značenju *najprije* (*nejpervo zmisliussi*).

2.1.5. Glagoli

Etimologija

sztati (stāti) *svrš.* ⟨*pril. sad. ztoyechi*⟩, živjeti

✧ *prasl.* i *stsl.* *stati* (*rus.* *stat'*, *polj.* *stać*)

pomochi (pòmoći) *svrš.* ⟨*inf. pomochi*⟩, (komu) pridonijeti uspjehu ili učinku drugoga, ob. radom

✧ *po-* + *prasl.* **motjь* (*stsl.* *mošťь*, *rus.* *moč'*, *polj.* *moc*)

deti (djènuti) *svrš.* ⟨*inf. deti*⟩, staviti

✧ *prasl.* **děti* (*rus.* *det'*, *polj.* *dziać*)

uchiniti (učiniti) *svrš.* ⟨*inf. uchiniti, prez. jd. 3. uchini, prid. trp. N jd. ž. uchiniena*⟩, napraviti kakvu radnju; uraditi

✧ *u-* + *prasl.* i *stsl.* *činь* (*rus.* *čin*: obred, *polj.* *czyn*: djelo)

ostaviti (òstaviti) *svrš.* ⟨*pril. pr. ostavivsi*⟩, (koga) napustiti koga

✧ *o* (b)- + *prasl.* **stavь* (*rus.* *stav*, *polj.* *staw*)

obnasati (obnášati) *nesvrš.* ⟨*inf. obnasati*⟩, obavljati, vršiti, ob. u kontekstu

✧ *o* (b)- + *prasl.* **nositi*, iterativ od **nesti* (*rus.* *nestí*, *češ.* *nésti*)

pozvedochiti (posvjedòčiti) *svrš.* ⟨*inf. pozvedochiti*⟩, dati iskaz o čemu ili potvrditi iskaz koga drugoga

✧ *po-* + *s(a)-* + *prasl.* **věščь*: mudar (*rus.* *věščij*, *polj.* *wieszcz*: prorok)

²¹ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 65.

noziti (nòsiti) *nesvrš.* ⟨*prid. rad. mn. m. nozili*⟩

✧ *prasl.* *nositi, iterativ od *nesti (*rus.* nestí, *češ.* nésti)

biti, bitti (bìti) *dv. (pomoćni gl.)* ⟨*prid. rad. ž. jd. billa, m. jd. bil, m. mn. billy, inf. biti/byty, aor. jd. 2. bi, by*⟩, postojati

✧ *prasl.* i *stsl.* byti: biti (*rus.* byt', *polj.* być)

dati (dàti) *svrš.* ⟨*inf. dati*⟩, uručiti iz ruke u ruku, prepustiti kome što, predati; podati

✧ *prasl.* i *stsl.* dati (*rus.* dat', *polj.* dać)

morati (móрати) *nesvrš.* ⟨*prez. mn. 1. moramo*⟩, protiv svoje volje činiti što, biti obvezan, dužan činiti što

✧ *prasl.* *motjъ (*stsl.* mošть, *rus.* moč', *polj.* moc)

doity (dôći) *svrš.* ⟨*inf. doity*⟩, kretanjem i mijenjanjem mjesta naći se na određitu; prispjeti, stići

✧ do- + *prasl.* *it'i ⟨*prez. *jъdǫ*⟩ (*rus.* ití, idú, *polj.* išć, idę)

poszlati, poszlaty (pòslati) *svrš.* ⟨*inf. poszlati/poszlaty*⟩, upraviti što na čiju adresu

✧ po- + *prasl.* *sъlati (*rus.* slat', *polj.* po-słać)

moliti (mòliti) ⟨*pril. sad. molechi, inf. moliti/molity, prez. mn. 1. molimo*⟩, (što) obratiti se kome s molbom, uputiti kome molbu; zamoliti

✧ *prasl.* *modliti (*stsl.* moliti, *rus.* molít', *polj.* modlić się), *lit.* maldyti

hoteti (htjěti) *nesvrš.* ⟨*pril. sad. hotevchi, prez. jd. 3. hote, prez. mn. 1. hochemo*⟩, imati volju, pokazivati želju (za čim), biti željan (čega), namjeravati (što), biti odlučan za neku radnju

✧ *prasl.* i *stsl.* xotěti (*rus.* xotét', *češ.* chtít)

rechi (rěći) *svrš.* ⟨*prid. trp. N jd. ž. rechena, G jd. m. rechenoga, L jd. m. rechenomu, N mn. m. recheni, D mn. m. rechenim*⟩, govorom ili riječju izložiti; izjaviti, kazati

✧ *prasl.* i *stsl.* rěčь (*rus.* reč, *polj.* rzecz: stvar)

ymati (îmati) *nesvrš.* ⟨*prez. mn. 3. ymayu, inf. ymati*⟩, (koga, što) biti vlasnik; posjedovati

✧ *prasl. *iměti* ⟨*prez. *imamь*⟩ (*rus. imét', iméju, polj. mieć, mam*) ≈ *prasl. *jęti*: uzeti, *lit. imti* ← *ie. *h₁em-* (*lat. emere*: kupiti)

mochi (mõći) *nesvrš.* ⟨*prez. jd. 3. more, prid. rad. jd. m. mogel*⟩, imati, izraziti mogućnosti

✧ *prasl. *motjь* (*stsl. mošťь, rus. moč', polj. moc*)

platiti (plátiti) *svrš.* ⟨*inf. platity/platiti*⟩, (što) dati plaću, novac ili naknadu za što da se ispuni obaveza

✧ *prasl. *platiti* (*rus. platít', polj. płacić*)

Napomene o glagolima

U KHKJ-u nestali su asigmatski aorist i pasivni particip prezenta. Dvojinski i množinski oblici prezenta, aorista i imperfekta supostoje do sredine 17. stoljeća. Množina postaje dominantnim gramatičkim brojem početkom 17. stoljeća. Glagolski prilozni prošli i sadašnji redovito ostvaruju množinske oblike. U složenih glagolskih oblika dvojina se potvrđuje u perfektu i kondicionalu prvom. Složeni glagolski oblici pokazuju da je gubitak dvojine najprije zahvatio pomoćni glagol *biti*, već krajem 16. stoljeća, a pedesetak godina kasnije glagolski pridjev trpni i radni. Od sredine 17. stoljeća dvojinski glagolski oblici više ne postoje.²²

Infinitiv

Infinitiv se tvori nastavcima *-ti* ili *-ći*, a završno se *-i* rijetko gubi. Kajkavsko je narječje karakteristično po zadržavanju razlike između infinitiva i supina u pojedinim govorima, ali u obrađenim tekstovima potvrdu za supin ne pronalazimo.

Prezent

Prezent se tvori od prezentske osnove i nastavaka *-m, -š, -Ø, -mo, -te, -ju/ -u/ -e*. Prezentski oblik uvelike prevladava u trećem licu. Zastupljena je i jednina (*dersi, hote, pogodi, uchini*) i množina (*imaju, imenuju*). Prvo se lice javlja isključivo u množini (*hoćemo, deržimo*). Ne postoji izravno obraćanje čitateljima, pa drugo lice prezenta nije zastupljeno. Negacija ne ispred prezentskoga oblika glagola *biti* koja tvori njegov niječni oblik zadržava

²² Kuzmić – Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 119.

oblik ni (*nismo, nisu*). Svršeni oblik prezenta glagola *biti* potvrđen je u punim oblicima (*bude, budu*), što je također odraz starijega stanja.

Aorist, imperfekt

Aorist i imperfekt glagola u tekstu *Statuta grada Zagreba* nije zabilježen. Nestanak aorista i imperfekta u kajkavskom književnom jeziku obično se stavlja na kraj 16. i početak 17. stoljeća, ali valja naglasiti da oni nikada nisu ni bili, u stilski neobojenim tekstovima, spontano sredstvo izricanja radnje, stanja ili zbivanja u prošlosti.²³

Kao i u prethodnom stoljeću, u 17. stoljeću očuvali su se aorist i imperfekt, no ne nalazimo ih u svim vrstama tekstova ni u svih pisaca.²⁴ Aorist se počeo gubiti krajem 16. i početkom 17. stoljeća²⁵, stoga je njegova zastupljenost u analiziranim tekstovima minimalna. Najčešći je glagol u aoristu *biti* (*da bi imali leksu peneznu plachyu plachati; pri kojoj pogodbi bihu poglaviti i plemeniti na to oproseni*).

Perfekt

Zanimjani perfekt glagola sadrži kontrahirane oblike glagola *biti*, npr. *ne bilo, ne posvedočil*.

Futur prvi

Ovaj je oblik futura u kajkavsko narječje preuzet iz čakavskoga i štokavskoga narječja.²⁶ Tvori se od prezenta glagola *hoteti* i infinitiva, npr. *dobra i miloztivna odlucka hochemo ze od Vassega Gozpocztva nadeiati*.

Futur drugi

Tvori se od svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog.

Futur drugi potvrđen je isključivo u neskrćenim oblicima, npr. *koy ne bude mogell terpithy novine y teskoch, ako nassa decha budu besala iz Vasseg Gozpocztva, bude moral, bude nosil, se bude činilo, budu obirali, budu zapirali i otpirali, budu imali*.

²³ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 75.

²⁴ Štebih Golub, *Povijest hrvatskoga jezika*, str. 241.

²⁵ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, str. 75.

²⁶ *ibid.*, str. 81.

Imperativ

Imperativ se tvori dvama načinima: pomoću veznika *da* i prezenta i pomoću prezenta glagola *imati* i infinitiva, npr. *da z pravdom mogu one zapizane birsage uzimati; da ony ymayu oblasztu gore rechene plache uszakeyachki izabrati; da sva opčina jednoga suca izbere, da se pobolšavaju.*

Kondicional prvi

Kondicional prvi kao pogodbeni način znatno je zastupljen u tekstu. Mnoge rečenice započinju ustaljenom formom *ako bi*, npr. *zvan toga ako bi sto nozili sto ne bi mogal jedan; ako ne bi bili zadozta zpomenuti dusni.*

Glagolski prilog prošli i glagolski prilog sadašnji

Potvrđeni oblici glagolskoga priloga prošlog imaju nastavak *-vši* (*ostavivši, pogubivši*). Iz kajkavskih se govora glagolski prilog prošli izgubio prije 17. stoljeća.²⁷

Glagolski prilog sadašnji ima nastavak *-či*, a može biti sklonjiv (*nemajuče*) i nesklonjiv (*moleči, stoječi, buduči, čineč*).

2.2. Morfološka analiza češkoga jezika 16. i 17. stoljeća

U daljnjem će tekstu biti prikazana jezična analiza tekstova vezanih uz sud, sudski ustroj, povijesne spise te češko pravo iz 16. i 17. stoljeća. Analizirani su povijesno-pravni tekstovi iz edicije *Codex iuris Bohemici*. Morfološke osobitosti istraživanoga korpusa uspoređivane su i provjeravane s pregledima češkoga jezika F. Cuřina, D. Šlosara, A. Lamprechta, J. Bauera i M. Komáreka. U morfološkom će dijelu biti navedeni primjeri deklinacija imenica, pridjeva i brojeva, posebnosti zamjenica te konjugacije i svojstva glagola u potvrđenim glagolskim vremenima i načinima.

Odabrani tekstovi analizirani su po vrstama riječi. Najprije se za svaku vrstu riječi navodi etimologija riječi, zatim slijede obrasci češkoga jezika iz 16. i 17. stoljeća za promjenljive riječi, a nakon toga slijedi sama analiza. Leksem je zapisan izvorno, tj. onako kako se pojavljuje u tekstu, a u zagradi je isti leksem napisan standardnim jezikom, osim ako

²⁷ Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske* str. 90.

se u standardnome jeziku taj leksem ne pojavljuje ili glasi kao u standardnome jeziku. Uz svaki se leksem navodi značenje koje mu pripada u tekstu.

2.2.1. Imenice

Etimologija

Navedene će se imenice koristiti kao primjeri u analizi obrađivanih tekstova. Imenice su poredane po redu pojavljivanja u tekstovima.

Imenice muškoga roda sa suglasničkim završetkom

artikul (artikl) *m*, predmet, roba

✧ *něm. Artikel* od lat. *Articulus*

Buoh (bůh) *m, rel.* stvoritelj ukupnog materijalnog i duhovnog svijeta

✧ *stsl. Bogъ*; *psl. *bogъ*

saud (soud) *m, pravn.* državni organ koji vrši jurisdikciju

✧ *stsl. sŏdъ*

spuosob (zprŏsob) *m*, oblik, metoda i sl. na koji se neke stvari događaju ili su učinjene

✧ *psl. *sъposobъ*

kmet *m, pov.* neslobodan seljak vezan za zemlju svoga feudalnog gospodara

✧ *stsl. *kъmetъ*; *psl. *kъmetъ*

rychtář *m*, pravnik

✧ *střhn. rihter* 'správce, řídící, soudce' od *rihten* (*něm. richten*)

měsíc *m*, dvanaesti dio građanske (gregorijanske) godine, također kalendarski mjesec

✧ *stsl. mĕsęcъ*

držitel *m*, vlasnik

✧ *stsl. drъžati*; *psl. *držati*

rok *m*, godina

✧ *stsl. rokъ* tv; *psl. *rokъ* od **rekti*

sirotek *m*, siročće

✧ *stsl. sirota*

úředník *m*, činovník

✧ *psl. *urędъ* od **uręditi*

ortel *m*, presuda, osuda

✧ *střhn. urtel, urteil (Urteil)*

konšel *m*, savjetnik

✧ *román. základ*

pán *m*, gospodar, gospodin

✧ *zsl. *gъpanъ (*panъ)*

syn *m*, sin

✧ *stsl. synъ*

manžel *m*, suprug

✧ *psl. *malъžena (csl. malъžena)*

statek *m*, posjed, imanje

✧ *psl. *statъkъ od *stati*

grunt *m*, parcela, zemljište, imanje

✧ *něm. Grund*

muž *m*, čovjek, muškarac

✧ *stsl. mužъ; psl. *mužъ*

král *m*, kralj

✧ *stsl. kral'ъ.*

otec *m*, otac

✧ *stsl. otъcъ; psl. *otъcъ je umanjenica od *otъ*

hrad *m*, stari grad, zamac, kula

✧ *stsl. gradъ; psl. *gordъ*

dŭm *m*, kuća

✧ *stsl. domъ; psl. *domъ*

dvŭr *m*, dvorište, dvor

✧ *stsl. dvorъ*

Extrakt (extrakt) *m*, izvadak

✧ *lat. extractum od extrahere*

svědek *m*, svjedok

✧ *psl. *svěděti; stsl. věděti*

chleb (chléb) *m*, kruh

✧ *stsl. chlěbъ; psl. *chlěbъ*

měšťan *m*, građanin

✧ *psl. *město*

obyvatel *m*, stanovnik

✧ *psl. *byti*

užitek *m*, dobit, dobitak, korist

✧ *psl. *žiti* (1.l. jd. *živŏ)

vepř *m*, vepar

✧ *stsl. veprъ; psl. *veprъ*

přítel *m*, prijatelj

✧ *stsl. prijatelъ; psl. *prijatel'ъ, *prъjatel'ъ*

nábytek *m*, namještaj, pokućstvo

✧ *stsl. byti*

kšaft (kšeft) *m*, zavjet

✧ *něm. Geschäft* od *schaffen*

prsten *m*, prsten

✧ *stsl. prъstень; psl. *pъrstень*

den *m*, dan

✧ *stsl. dъnъ*

věřitel *m*, kreditor, onaj koji daje kredit, zajam; zajmodavac, vjerovnik

✧ *stsl. věra*

dar *m*, dar, poklon

✧ *psl. *darъ*

Imenice muškoga roda sa samoglasničkim završetkom

saudce (soudce) *m*, sudac

✧ *stsl. sŏdъ*

Imenice srednjega roda

právo *sr*, pravo, zakon

✧ *stsl. pravъ*

místo *sr*, mjesto, položaj

✧ *stsl. město*

město *sr*, grad

✧ *psl. *město*

omýlenie, omýlení (omyl) *sr*, greška, pogreška, zabuna

✧ *psl. *myliti (se)*

hrdlo *sr*, grlo, vrat, ždrijelo

✧ *psl. *gьrdlo*

léto *sr*, godina

✧ *stsl. lěto*

dědictvi (dědictví) *sr*, baština, nasljedstvo

✧ od příp. –*itjь* od *dědь*

tělo *sr*, tijelo

✧ *stsl. tělo*

povolení *sr*, dozvola, dopuštenje, odobrenje

✧ *stsl. volja; psl. *vol'a*

maso *sr*, meso

✧ *stsl. męso*

Imenice ženskoga roda

žaloba *ž*, žalba, tužba, pritužba

✧ *psl. *žalbь*

veymluva (výmluva) *ž*, izgovor, isprika

✧ *stsl. mlьviti*

pokuta *ž*, kazna, globa

✧ *psl. *kutiti*

přízeň *ž*, ljubaznost, prijaznost

✧ *stsl. prijaznь; psl. *prijaznь, *prьjaznь*

litost (lítost) *ž*, sažaljenje, kajanje

✧ *stsl. ljutostь*

škoda *ž*, šteta, kvar

✧ *sthn. scado (Schade)*

křivda ž, nepravda

✧ *stsl. krivъ*

živnost ž, obrtnířtvo, zanat, zanimanje

✧ *stsl. živъ*

neděle ž, nedjelja

✧ *stsl. nedělja*

smrt ž, smrt

✧ *stsl. smrъtъ*

stolice ž, stolica

✧ *stsl. stolъ*

milost ž, milost, milosrde

✧ *stsl. milъ*

relace ž, odnos, izvjeřtaj

✧ *lat. relātiō* od *referre*

moc ž, moć, sila, vlast

✧ *stsl. mořtъ*

purgkrabie (purkrabí) ž, upravitelj dvorca

✧ *střhn. Burcgrāve*, *odburc* ‘hrad, měřto’ i *grāve* ‘hrabě’, stč.*hrabie*.

vuola (vůle) ž, volja

✧ *stsl. volja*

manželka ž, žena, suprug

✧ *psl. *malъžena* (*csl. malъžena*)

veyprava (výprava) ž, cesta

✧ *psl. *praviti* od **pravъ*

žena ž, suprug, žena

✧ *stsl. žena*

potrava ž, hrana, prehrana

✧ po + *stsl. trava, trěva*

paměť ž, pamet, um pamćenje

✧ *stsl. pamętъ* ‘paměť, památka’

strana ž, strana, stranica, politička stranka

✧ *stsl. strana*

noha ž, noga

✧ *stsl. noga*

mater (matka) ž, majka

✧ *stsl. mati*

vina ž, greška, krivica, krivnja

✧ *stsl. vina*

nit ž, konac, nit

✧ *psl. *nitъ*

věc ž, predmet, stvar

✧ *stsl. veštъ; psl. *vektъ, *věktъ*

mísa ž, zdjela, jelo

✧ *stsl. misa*

smlouva ž, ugovor

✧ *stsl. mlъviti*

potřeba ž, nužda, potřeba

✧ *po- + stsl. trěbě byti*

okrasa ž, ukras

✧ *stsl. krasa*

ovce ž, ovca

✧ *stsl. ovъca*

dcera ž, kći

✧ *stsl. dъšti*

dítě ž, dijete

✧ *psl. *dětę*

prosba ž, molba

✧ *stsl. prositi* ‘žádat, prosit’

osoba ž, osoba

✧ *stsl. osobъ* ‘odloučeně, samostatně’

Obrasci češkoga jezika 16. i 17. stoljeća

Navedeni su najčešći nastavci koji su se pojavljivali u starijim češkim sklonidbama. U tablicama su prikazani nastavci za jedninu i množinu, ali nisu prikazani nastavci za dvojninu jer se dvojina već na početku 16. stoljeća smatrala zastarjelom te se pojavljivala još samo rubno.²⁸

Sve su imeničke tablice izrađene prema primjerima za imenice iz knjige *Historická mluvnice češtiny*.²⁹

Skлонidba imenica muškoga roda

Imenice muškoga roda sa suglasničkim završetkom

	Jednina:	Množina:
N	-Ø	-e, -ie, -i, -ové, -ove
G	-e, -u, -a	-Ø, - í, -óv
D	-i, -u, -ovi	-óm, -om, -ém, -em
A	-Ø	-y, -ě, -i
V	-, -e, -u	-, =N
L	-e, -u, -ě, -i	-iech, -ech
I	-em	-y, -i, -mi

²⁸ František Cuřin a kol.: *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, SPN - Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1964, str. 114.

²⁹ Jaroslav Bauer, Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar: *Historická mluvnice češtiny*, SPN - Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1986.

Imenice muškoga roda sa samoglasničkim završetkom

	Jednina:	Množina:
N	-í, e	-ové, -i, -í
G	-ě, -ie	- ů, -í
D	-i, -ú	-ím
A	-í	-ě, -ie
V	-í	=N
L	-i, -í	-ích
I	-ím	-ími

Sklonidba imenica srednjega roda

	Jednina:	Množina:
N	-o, -e, -í, -ie, -ě	-a, -ě, -í, -á, -ie
G	-a, -ě, -ie, -á, -e	- Ø, -í
D	-u, -ú, -i	-óm, -ím
A	-o, -e, -í, -ie, -ě	-a, -ě, -á, -ie
V	=N, -í	=N

L	-ě, -i, -í	-iech, -ích
I	-em, -ím	-y, -i, -ími, -í

Skлонidba imenica ženskoga roda

	Jednina:	Množina:
N	-a, -i, -í, - Ø	-y, -ě, -ie, -i
G	-y, -ě, -ie, -i, -e	- Ø, -í
D	-ě, -i, í	-ám, -iem, -em
A	-u, -ú, -Ø	-y, -ě, -ie, -i
V	-o, -e, -í, -i	=N
L	-ě, -i, -í	-ách, -iech, -ech
I	-ú, -em	-ami, -ěmi, -ámi, -iemi, - mi

Napomene o padežima

U analiziranim tekstovima primjeri za vokativ nisu pronađeni.

Imenice muškoga roda

U imenicama muškoga roda postoji razlika u nastavcima ovisno o tome označuje li imenica što živo ili što neživo. Kao što je vidljivo iz tablica, imenice u akuzativu koje su označivale što živo bile su jednake nominativu, ali su se ubrzo zbog razlikovanja subjekta i objekta izjednačile s genitivom.

U nominativu jednine potvrđen je oblik na *-e* (*saudce*). U genitivu jednine imenice koje označavaju što živo imaju nastavak *-a* (*pána, syna, manželá*), a imenice koje označavaju što neživo imaju nastavak *-u* (*saudu, statku, gruntu*), ali se javlja i nastavak *-e* (*měsíce, ortele, muže, krále, otce*). Naravno, ima iznimaka pa neke imenice koje označavaju što neživo imaju nastavak *-a* (*roka, života*). U dativu je jednine najrašireniji nastavak *-i* (*muži*), ali se javljaju i *-ovi* (*Adamovi*) te *-u* (*saudu, sirotku*). U akuzativu je potvrđen nulti nastavak, odnosno akuzativ je jednak nominativu za imenice koje označavaju što neživo (*statek, nález, svět*), a za imenice koje označavaju što živo *-a* (*dlužníka*). U vokativu se jednine uz prvotni nastavak *-e*, koji je uzrokovao palatalizaciju ispred suglasnika *k, ch, h* i *g*, počeo koristiti i nastavak *-u*.³⁰ U lokativu je jednine potvrđen nastavak *-ě/ -e* (*na hradě, v domě, ve dvoře*), ali i nastavak *-u* (*v Extraktu, při saudu*) te *-i* (*po otci*). Pretpostavlja se da je nastavak *-u* u lokativ prešao iz dativa.³¹ U instrumentalu jednine potvrđen je nastavak *-em* (*saudem, rychtářem, držitelem*).

U nominativu množine se osim uobičajenih nastavaka *-i* (*páni, úředníci*) i *-y* (*rychtáři, svědky, chleby*) pojavljuje i nastavak *-ové* (*králové čeští*) te *-é* (*konšelé, měšt'ané, obyvatelé*), a među njima nema nikakve značenjske razlike.³² U genitivu je množine najčešći nastavak *-uov* (*kmetuov, konšeluov, sauduov, svědkuov, artikuluov, vepřuov*), ali su česti i oblici s nultim nastavkom (*užitek*), nastavkom *-í* (*z saudcí*) te *-ích* (*artikulích*). Nastavak za genitiv množine *-óv* prethodio je nastavku *-uov*, tj. nastavak *-uov* nastao je diftongizacijom nastavka *-óv* u 14. stoljeću.³³ Iz nastavka se *-uo* u 15. stoljeću razvio nastavak *-ú*.³⁴ Nakon diftongizacije *ó > uo* se iz artikulacijskih razloga dodao bilabijalni nastavak *-v* (*sirotkuov*).³⁵ U dativu se množine pojavljuje nastavak *-uom* (*svědkuom, přáteluom*). Nastavak *-óm* starije je stanje koje se čuva, a iz njega se razvio noviji nastavak *-uom*. U akuzativu su zabilježeni nastavci *-y* (*měšt'any, dary*) te *-e* (*obyvatele*). U lokativu se množine uz nastavak *-ích* (*nábytcích, v domích, ve dvořích*), pojavljuju i nastavci *-ech* (*o saudech, o kšaftech, prstenech, po třiceti dnech*) te *-ách* (*aktách*). Nastavak *-ích* nastao je monoftongizacijom od starijega *-iech*. U instrumentalu je množine potvrđen nastavak *-i* (*veřiteli*).

³⁰ Šlosar, Lamprecht, Bauer: *Historická mluvnice češtiny*, str. 143.

³¹ *ibid.*, str. 144.

³² *ibid.*, str. 142.

³³ Karlík, Nekula, Pleskalová, *Nový encyklopedický slovník češtiny*, str. 244.

³⁴ *ibid.*, str. 253.

³⁵ *ibid.*, str. 253.

Imenice srednjega roda

U imenica srednjega roda, za razliku od imenica muškoga roda, nije došlo do razlikovanja imenica koje označavaju što živo ili što neživo.

U akuzativu jednine srednjega roda nominativ i akuzativ imaju isti oblik (*hrdlo - na hrdlo*). U genitivu su potvrđeni nastavci *-a* (*práva, místa, města, léta*), *-ie* (*omýlenie*) te *-í* (*omýlení*). Diftong *ie* nastao je diftongizacijom od *ě* u 14. stoljeću³⁶, ali je u 15. stoljeću monoftongizacijom od toga diftonga nastao *í*.³⁷ U dativu su zabilježeni nastavci *-u* (*právu*) te *-i* (*dědictví*), ali je *-u* znatno češći. U lokativu je prvotni nastavak *-ě/-e* (*v jednom městě, na těle*), analogijom prema dativu, zamijenjen nastavkom *-u*.³⁸ U instrumentalu su potvrđeni nastavci *-em* (*s městem*) te *-ím* (*s povolením*).

Nominativ i akuzativ množine, kao i jednine, zadržavaju isti oblik. U akuzativu je množine potvrđen nastavak *-a* (*masa*). U lokativu je potvrđen nastavak *-ích* (*právích*).

Imenice ženskoga roda

Po ovoj su se sklonidbi sklanjale i imenice koje su označavale muški rod, ali su te imenice kasnije prešle u obrazac *předseda*.

U nominativu jednine potvrđen je nastavak *-ie* (*purgrabie, margkrabie*). U genitivu su pronađeni nastavci *-i* (*živnosti, smrti, milosti*), *-e/-ě* (*stolice, vuole, manželce, veypravě*). U dativu su zabilježeni nastavci *-ě* (*ženě, k potravě*) i *-i* (*paměti*). U akuzativu je potvrđen nulti nastavak (*přízeň, litost*) te nastavak *-u* (*příčinu, škodu, křivdu*). Imenice instrumentala jednine imaju nastavak *-ú*. Od toga je nastavka, diftongizacijom, nastao nastavak *-ou*. To je jedina promjena koja se dogodila u ženskome rodu, a svi su se ostali nastavci sačuvali do danas.³⁹ U lokativu jednine najčešće potvrđeni nastavak je *-ě* (*žalobě, straně*), a uz njega se javlja i *-i/-y* (*mateři, nohy*). U instrumentalu je potvrđen nastavak *-au* (*pokutau, vinau*).

U nominativu množine prevladavaju nastavci *-i* (*niti, věci*) te *-y* (*mísy*). U genitivu se množine javljaju oblici s nultim nastavkom (*neděl, smlouv*) te oblici s nastavkom *-í* (*relací, věcí*). U dativu se množine javljaju nastavci *-em* (*věcem*), *-ám* (*potřebám, okrasám, škodám*), a u lokativu *-ích* (*ovcích, stolicích*) i *-ách* (*smlauvách, ženách, potřebách*). U akuzativu je

³⁶ Karlík, Nekula, Pleskalová, *Nový encyklopedický slovník češtiny*, str. 244.

³⁷ *ibid.*, str. 253.

³⁸ Šlosar, Lamprecht, Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, str. 151.

³⁹ *ibid.*, str. 156.

potvrđen nastavak *-y* (*dcery*). U instrumentalu množine zabilježeni su nastavci *-mi* (*dětmí*) i *-ami* (*prosbami, dítkami, osobami, potřebami*). Nastavci za dativ *-ám*, za lokativ *-ách* te za instrumental *-ami* nastavci su koji su nastali u 14. stoljeću.⁴⁰

2.2.2. Zamjenice

Zamjenice se dijele na imeničke i zamjeničke. U imeničke zamjenice spadaju lične, povratna zamjenica te zamjenice *kdo* i *co*. Imeničke se zamjenice razlikuju s obzirom na rod. Lične zamjenice za 1. i 2. lice te povratna zamjenice *se* nemaju gramatički rod i nazivaju se *nerodovne zamjenice*. Sve ostale imeničke zamjenice nazivaju se *rodovne zamjenice*.⁴¹ U bezrodne spadaju: *já, ty, my, vy* i *sě*, a u rodne spadaju *ten, jenž, mój, sen (ten), veš (všechen)* i *co*.⁴²

Etimologija

Navedene će se zamjenice koristiti kao primjeri u analizi obrađivanih tekstova. Zamjenice su poredane po redu pojavljivanja u tekstovima.

Lične zamjenice

já stč. *jáz.* (lična za 1.l.jd.)

✧ *stsl. azъ. psl. *azъ*

ty (lična za 2.l.jd.)

✧ *stsl. Y*

Posvojna zamjenica

náš

✧ *psl. *našъ*

⁴⁰ Karlík, Nekula, Pleskalová, *Nový encyklopedický slovník češtiny*, str. 245.

⁴¹ Slavomira Ribarova, Zdenka Ribarova: *Češka gramatika s vježbama*, Porfirogenet, Zagreb, 2015, str. 250.

⁴² Cuřín a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, str. 80.

Povratno - posvojna zamjenica

svuoj (svůj)

✧ *stsl. svoi; psl. *svojb, svoja*

Povratna zamjenica

se

✧ *stsl. se*

Odnosna zamjenica

který

✧ *stsl. kotoryi, koteryi; psl. *kьterъjb, *koterъjb, *kotorъjb*

Upitno – odnosna zamjenica

kdo

✧ *stsl. kto*

co stč. čso

✧ *psl. *česo, *čbso*

Pokazna zamjenica

ten

✧ *stsl. tь; psl. *tь, ta, to*

Neodređena zamjenica

něčím

ně-

✧ *stsl. ně-*

co stč. čso (ke změně čs > c)

✧ psl. *česo, *čьso

všickni (všechen) stč. veš, všě (ž.r.), vše (sr.r.)

✧ stsl. vьsb

Obrasci češkoga jezika 16. i 17. stoljeća

Sve su tablice izrađene prema tablicama za zamjenice iz knjige *Historická mluvnice češtiny*.

Lične zamjenice za prvo i drugo lice

	Jednina:			Množina:	
N	jáz, já	ty	-	my	vy
G	mne	tebe	sebe	nás	vás
D	mně, mi	tobě, ti	sobě, *si	nám	vám
A	mě	tě	sě	ny	vy
V	-	-	-	-	-
L	mně	tobě	sobě	nás	vás
I	mnú	tobú, tebú	sobú, sebú	námi	vámi

Skлонidba zamjenica *tko* i *što*

Tko	čso
Kog	čso, čego
Ikomu	čemu
Kog	-č, čso
-	-
o Ikom	o čem
Km	čím

Napomene o zamjenicama

Uz nominativ se jednine ličnih zamjenica *jáz* od najstarijih vremena pojavljuje i oblik *já*. Taj je oblik nastao analogijom prema nominativu ostalih zamjenica prvoga i drugoga lica koje su završavale samoglasnikom.⁴³ U analiziranim se tekstovima pojavljuju i primjeri u kojima se zamjenica nakon prijedloga ne mijenja. Primjer je za to lokativ množine lične zamjenice muškoga roda (*po jich*), ali su češći primjeri u kojima dolazi do promjene (u genitivu jednine muškoga roda *z něho*, u genitivu množine muškoga roda *z nich*, u lokativu jednine muškoga roda *v něm*). Pronađeno je nekoliko primjera za oblik *naň*. To je kontrahirani oblik lične zamjenice i prijedloga (*na něho*).

Odnosna zamjenica *který* u nominativu množine glasi *kteří* .

Povratna zamjenica *se* u instrumentalu jednine ima oblik *sebou* .

Povratno-posvojna zamjenica *svoj* u nominativu jednine glasi *svuoj* . U akuzativu jednine ženskoga roda potvrđen je oblik *svau* . U genitivu jednine muškoga roda zabilježen je oblik *svého* . U dativu je jednine muškoga roda pronađen oblik *svým* .

Posvojne zamjenice posvojnost nisu izricale samo posvojnomo zamjenicom, tj. umjesto posvojne se zamjenice upotrebljava lična zamjenica u genitivu te imenica: *k jich potřebám, na jich otce, na jich přátely, na jich škodu, na místě jich* . Naravno, javljaju se i posvojne zamjenice (u genitivu: *našich, jejího*).

Pokazna se zamjenica *ten* , kao i danas, sklanja kao zamjenica *on* . U genitivu množine glasi *těch* . U akuzativu je jednine potvrđen oblik *ten* . Pokazna zamjenica *takový* u lokativu glasi *takovém* . Pokazna je zamjenica *ta* u instrumentalu jednine potvrđena kao *tau* .

Upitno-odnosna zamjenica za živo *tko* u analiziranim tekstovima glasi *kto* i *kdo* , a zamjenica za neživo, *što* , glasi *co* i *čso* .

U tekstovima su pronađeni primjeri neodređenih zamjenica koje glase *něčím, něčeho, všickni, všechny, nětco, všecek* . Neodređena zamjenica *všechen* u lokativu množine glasi *všech* .

Sve zamjenice koje na koncu imaju nastavak *–ž* jesu odnosne zamjenice: *ničímž, kterúž, komuž, čemž, témž, kteréhož* .

⁴³ Miroslav Komárek: *Dějiny českého jazyka*, Host, Brno, 2012, str. 184.

2.2.3. Pridjevi

Etimologija

Navedeni će se pridjevi koristiti kao primjeri u analizi obrađivanih tekstova. Pridjevi su poredane po redu pojavljivanja u tekstovima.

Muški rod

čeští (český)

✧ *čel-, který je člověk; od *čechati, *česati

dnešnieho (dnešní)

✧ *psl.* *dъnъsb

najjasnějšího (jasný)

✧ *stsl.* jasnъ

zemští (zemský)

✧ *stsl.* zemlja

sirotčí, sirotkuov (sirotčí)

✧ *stsl.* sirota

mužovy, mužev

✧ *stsl.* mužъ

vlastního (vlastní)

✧ *psl.* *volstb

mohovitého (mohutný)

✧ od (*mog-qt-) glagola *mogti (moci)

zahájeným (zahájený)

✧ *psl.* *gajiti

horkém (horký)

✧ *psl.* *gorъkbъb

nevážní (vážný)

✧ *sthn.* wāga, *střhn.* wāge (Waage)

zachovalé (zachovalý)

✧ *psl.* *chovati

krevních (krevní)

✧ *stsl. krъvbъ*

rozumných (rozumný)

✧ *stsl. razumbъ*

příštímu (příští) od *stč. přístie* ‘příchod’

✧ *psl. *prišъstъje*

právním (pravný)

✧ *stsl. pravъ*

obecních (obecní)

✧ *stsl. obъštъ*

Srednji rod

svaté (svatý)

✧ *stsl. svetъ*

božie, buožské, božieho, Božího (boží, božský)

✧ *stsl. bogъ*

najvyšší (vysoký)

✧ *stsl. vysokъ*

městského (městský)

✧ *psl. *město*

Ženski rod

božie, boží (boží, božský)

✧ *stsl. bogъ*

dobrú (dobrý)

✧ *stsl. dobrъ*

králevskú (královský)

✧ *stsl. kral’bъ*

ustavičnú (ustavičný)

✧ *csl. stavъ*

jiné (jiný)

✧ *stsl. inъ*

přátelskau (přátelský)

✧ *stsl. prijatelъ*

hodné (hodný)

✧ *stsl. godъnъ*

hrozné (hrozný)

✧ *stsl. groza*

vdovských (vdovský)

✧ *stsl. vъdova*

velikými (velký, veliký)

✧ *stsl. velikъ*

jinými (jiný)

✧ *stsl. inъ* 'jiný, některý'

dobrymi (dobrý)

✧ *stsl. dobrъ*

Obrasci češkoga jezika 16. i 17. stoljeća

Sve su tablice izrađene po uzoru na tablice za pridjeve iz knjige *Vývoj českého jazyka a dialektologie*.

Nastavci za tvrdi obrazac pridjeva

	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
	Jednina:			Množina:		
N	-ý	-é	-á	-í	-á	-é
G	-ého		-é	-ých		
D	-ému		-iej	-ým		
A	=N ili =G	=N	-ú	-é	-á	-é
V	=N			=N		
L	-iem		-iej	-ých		

I	-ým	-ú	-ými
---	-----	----	------

Nastavci za *meki obrazac pridjeva*

	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
	Jednina:			Množina:		
N	-í	-ie	-ie	-í	-ie	-ie
G	-ieho		-ie	-ích		
D	-iemu		-í	-ím		
A	=N ili =G	=N	-ú	-ie		
V	=N			=N		
L	-iem		-í	-ích		
I	-ím		-ú	-ými		

Napomene o pridjevima

Izvorno su se pridjevi sklanjali kao imenice pa se zbog toga njihova sklonidba naziva imeničkom. Već se u praslavenskom jeziku uz imeničku sklonidbu razvila i složena sklonidba koja se sastojala od dva obrasca - *tvrđog* i *mekog*. U posvojnim su se pridjevima sve do danas sačuvali imenički nastavci –*óv* i –*in*.⁴⁴ Potvrđeno je nekoliko posvojnih pridjeva: *statek sirotčí, sirotkuov přítel, statku sirotčího, přátely mužovy*.

U meke se obrasce, kao i danas, ubrajaju komparativi (*vyšší, hlavnějších, přednějších, patrnějšího*) i superlativi (*najvyšší, najjasnějšího, nejbližší, nejprvnějším, nejzadnější, nejmenším*). Potvrđeni se komparativi tvore od osnove pozitiva i nastavaka –*ší*, a superlativ od *nej-/naj-* i komparativa.

Nastavci za sklonidbu pridjeva muškoga roda: u genitivu jednine nastavak –*ieho* (*dnešnieho*), –*ího* (*najjasnějšího, vlastního*) te –*ého* (*mohovitého*), u dativu jednine –*ým* (*zahájeným*), u lokativu jednine –*ém* (*horkém*), u nominativu množine –*í* (*čeští, zemští, nevážní*) i –*é* (*zachovalé*), u genitivu množine –*ích* (*krevních*) te –*ých* (*rozumných*), u dativu množine –*ímu* (*příštímu*) te –*ím* (*právním*), u lokativu množine –*ích* (*obecních*).

⁴⁴ Cuřín a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, str. 78.

Nastavci za sklonidbu pridjeva srednjega roda: u genitivu *-ieho* (*božieho*), *iho* (*Božího*) i *-ého* (*městského*), u akuzativu jednine *-ie* (*božie*), *-é* (*svaté*) i *-ské* (*boužské*), u nominative jednine *-í* (*najvyšší*).

Nastavci za sklonidbu pridjeva ženskoga roda: u genitivu jednine nastavak *-ie* (*božie*), u akuzativu jednine *-ú* (*dobrú, králevskú, ustavičnú*) i *-é* (*jiné*), u instrumentalu jednine nastavak *-í* (*boží*) te *-au* (*přatelskau*), u nominative množine *-é* (*hodné*), u akuzativu množine *-é* (*hrozné*), u lokativu množine *-ých* (*vdovských, útrpných*), u instrumentalu množine *-ými* (*velikými, jinými, dobrými*).

2.2.4. Brojevi

Etimologija

Navedeni će se brojevi koristiti kao primjeri u analizi obrađivanih tekstova. Brojevi su poredani po redu pojavljivanja u tekstovima.

dva, dvě

✧ *stsl. dva, dvě*

jeden

✧ *stsl. jedinъ*

oba

✧ *stsl. oba*

Napomene o brojevima

Glavni brojevi

Brojevi *jedan, dva, oba* sklanjaju se kao i zamjenica *ten*. Brojevi *dva, oba* sačuvali su i izvorne dvojinjske oblike⁴⁵ (primjer u akuzativu: *na obě straně*). Primjer u lokativu *na obojí straně* dokazuje da se u slučaju dvojine ipak radi o rubnoj pojavi jer bi u dvojnini ovaj primjer glasio *na obojí stranama*. U lokativu su pronađeni oblici: *obau stranau, dvau nedělich*. U

⁴⁵ Cuřín a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, str. 81.

akuzativu oblik glasi *obě straně*. U tekstu je potvrđen oblik *jednau* u značenju *jednom*. Potvrđen je oblik u instrumentalu *třmi* u značenju *trima*.

Brojevi od 11 do 19 izražavali su se brojevima od 1 do 9 uz izraze *nacěte, nácte, náct* u značenju novijeg *na desěte*⁴⁶ (*dvanádcte, osmnádete*). Ipak, pojavljuje se i nekoliko primjera koji se tvore na *noviji* način (*leta šestnácěého, třidceti*).

Redni brojevi

Redni se brojevi sklanjaju po pridjevskoj sklonidbi: *třetího, druhý, druhé, třetí, třetím*.

2.2.5. Glagoli

Etimologija

Navedeni će se glagoli koristiti kao primjeri u analizi obrađivanih tekstova. Glagoli su poredani po redu pojavljivanja u tekstovima.

spraviti (spravit)

✧ *psl.* *praviti od *pravъ

vyplatiti (vyplatit)

✧ *stsl.* platiti

slúžiti (sloužit)

✧ *stsl.* sluga

býti, jsauce (být)

✧ *stsl.* byti

hájiti (hájit)

✧ *psl.* *gajiti od *gojiti (:hojit)

zapověděti (zapovědět)

✧ *psl.* *věděti (1.l. jd. *vě(d)мъ)

přisauditi (přisoudit)

✧ *stsl.* sōdъ.

⁴⁶ Cuřín a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, str. 82.

moci, mohlo (moci)

✧ *stsl.* mošti

seděli (sedět)

✧ *stsl.* sěděti

svolili (svolit)

✧ *psl.* *voliti

povstaly (povstat)

✧ *stsl.* stojati; *psl.* *stojati; *vъstati

učinil, učin (učinit)

✧ *stsl.* činiti; *psl.* *činiti

libiti (líbit se)

✧ *stsl.* ljubъ

obžalován (obžalovat)

✧ *psl.* *žalъ

jmiti, majíce (mít, mívat), *stč.* jmieti

✧ *stsl.* iměti; *psl.* *jъměti

dáno (dát)

✧ *stsl.* dati

přestaň (přestát)

✧ *stsl.* stojati; *psl.* *stojati

chtěl, chtěla (chtít)

✧ *stsl.* chotěti

odepřel (odepřít)

✧ ode + *stsl.* -přěti

neodpovídal (odpovídat), *stč.* poviedati

✧ *stsl.* povědati

vedl (vést)

✧ *stsl.* vesti

tvrdil (tvrdit)

✧ *stsl.* tvrѣdъ

užila (užít), *stč.* žíti

✧ *psl.* *žiti

dávající (dávat)

✧ *stsl.* dati

kaupě (koupit)

✧ *stsl.* kupiti, kupovati; *psl.* *kupiti

znající (znát)

✧ *stsl.* znati; *psl.* *znati

přikazující (přikázat)

✧ *stsl.* kazati

Napomene o glagolima

Jednostavna prošla vremena- aorist i imperfekt smarali su se već na početku 16. stoljeća zastarjelima te se pojavljuju još samo rubno.⁴⁷

Infinitiv

Infinitiv se tvori nastavkom *-ti spraviti, vyplatiti, služiti, býti, hájiti, zapověděti, přisauditi*, a u glagolima koji završavaju na *g, k*, tj. osnova im završava na *-gt, -kt* dolazi do promjene u *-c*⁴⁸ (*moci*).

Prezent

Sadašnje se vrijeme tvori dodavanjem prezentskih nastavaka osnovi prezenta. Nastavci kojima se tvori present jesu: *-u, -eš, -e, -eme/-emy/-em, -ete, -ú; -u, -íš, -í, -íme/-ímy/-ím, -íte, -ie; -aju, -áš, -á, -áme/-ámy/-ám, -áte, -ajú*.

Perfekt

Prošlo se vrijeme tvori od prezentskih oblika glagola *být* te glagolskoga pridjeva radnog: *jsau seděli, jsau svolili, jsau povstaly, je učinil*.

Futur

U starome češkome lako je uočiti ostatke nekadašnje raznolikosti tvorbe futura (*bude libiti, bude obžalován, budau jmiti, býti nebude moci, dáno bude*). Stabilnost budućih oblika

⁴⁷ Cuřín a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, str. 114.

⁴⁸ *ibid.*, str. 88.

počinje sredinom 14. stoljeća⁴⁹ kada se konzervativni oblici zamjenjuju oblicima svršenog prezenta pomoćnog glagola *biti* i infinitiva (*budu volati*).

Imperativ

Imperativ se tvori od osnove prezenta i imperativnih nastavaka. Potvrđeni su oblici za drugo lice jednine (*učiň, přestaň*).

Kondicional

Kondicional prvi, tj. kondicional sadašnji tvori se od pomoćnoga glagola *být* i glagolskoga pridjeva radnog: *by se chtěl, by mohlo, by odepřel, by propadl, by neodpovídal, by bylo*. Kondicionalni oblici pomoćnoga glagola mogu se s veznicima *a* i *kdy* povezati u jednu riječ: *aby vedl, aby tvrdil, aby užila, kdyby se chtěla*.

U tekstovima je zabilježen i kondicional drugi, tj. kondicional prošli: *by ukázáno bylo*. Kondicional se drugi tvori od kondicionala prvog pomoćnoga glagola *být* te glagolskoga pridjeva radnoga, ali su zabilježeni i oblici s glagolskim pridjevom trpnim: *byl by přiveden, by byl obviněn, by bylo žalováno*.

Glagolski prilog sadašnji

U tekstovima su potvrđeni brojni primjeri glagolskoga priloga sadašnjega: *vopakujíc, dávajíce, kaupě, vzhlednúce, znajíce, prikazujíce, jsauce, majíce*.

Opisni pasiv

Opisni se pasiv tvori od svršenih glagola, i to glagolskoga pridjeva trpnog i pomoćnog glagola *být*, koji iskazuje lice, vrijeme i način. Ova vrsta pasiva može se ostvariti u prezentu, futuru, perfektu, kondicionalu, imperativu, infinitivu te transgresivu.⁵⁰ U tekstovima je opisni pasiv zabilježen u perfektu: *nařízeno bylo*.

⁴⁹ Karlík, Nekula, Pleskalová: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, str. 245.

⁵⁰ Dubravka Sesar: *Češki u 30 lekcija*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001, str. 59.

3. USPOREDBA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA I ČEŠKOGA JEZIKA

Cilj je prikazanih tablica i tekstova usporediti sličnosti i razlike staroga kajkavskoga književnoga jezika te češkoga jezika. Usporedba je prikazana za svaku vrstu riječi zasebno, istim redoslijedom kao i kod morfoloških analiza.

Za svaku su vrstu riječi navedeni i uzeti u obzir samo srodni ili slični nastavci te srodna ili slična tvorba, ali se navode i pojedine razlike. U primjerima gdje se u oba jezika pojavljuju isti nastavci, nastavci se odvajaju zarezom. Ukoliko se uz takve nastavke javljaju i oni koji se nekim svojim obilježjem razlikuju, najprije se navode češki nastavci, a zatim odgovarajući kajkavski nastavci. Na kraju se navode podudarni nastavci. Najčešće obilježje po kojem se razlikuju jest dužina. U tom su slučaju nastavci odvojeni kosom crtom.

3.1. Imenice

U odnosu na kajkavski, u kojem je slaba razlika između *tvrdih* i *mekih* osnova, u češkome je vidljivo razlikovanje osnova na *meki* i *tvrdi* konsonant.

	Jednina:			Množina:		
	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
N	-Ø	-o, -e	-a, -Ø	-ové/ -i, - ove	- á/ -a	-ě/ -e, -i
G	-a	-a	-ie, -ě/ -e, -i	-óv, -í/ -Ø, - i, -ov	-Ø	-í/ -Ø, -i
D	-u, -ovi	-ú/ -u	-ě, -í/ -e, -i	-óm, -ém/ - om, -em	-óm/ -om	-ám/ -am, - em
A	-Ø	=N	-ú/ -u, -Ø	- ě/ -i, -e	- á/ -a	-ě, -ie/ -e, -i
V	-Ø, -e	=N	-	=N	=N	=N
L	-e, -u, -i	-í/ -e, -i	-e, -i	-ech, -iech/ -eh, -ih	-ích, -iech/ - eh, -ih	-ách, -ech, - iech/ -ah, eh,

						-ih
I	-em	-em	-ú/ -u	-i, -mi	-i	-ami, -mi

3.2. Zamjenice

Lične su zamjenice vrlo slične oblikom te srodne nastankom. Na početku je kosih padeža ličnih zamjenica za 3. l. jednine i množine u kajkavskome svuda ostvareno *n* (*nj*), dok u češkome to ovisi o tome nalazi li se ispred zamjenice prijedlog ili *ne*.

Zamjenica *svoj*, *i* u češkome *i* u kajkavskome književnome jeziku, ukazuje na pripadnost predmeta prvom, drugom ili trećem licu, ako je to lice u rečenici aktivno.

Što se tiče povratne zamjenice *sebe*, nominativni oblik za nju ne postoji ni u češkome ni u kajkavskome jeziku jer ona sjedinjuje subjekt i objekt. Ova zamjenica nema ni kategoriju roda ni kategoriju broja.

Odnosne zamjenice su *i* u češkome *i* u kajkavskome oblikom iste kao *i* upitne. U zavisnosloženim rečenicama upotrebljavaju se za povezivanje zavisnog dijela rečenice s glavnim, te u njima vrše funkciju veznika.

Prefiksi *ni-* i *ne-* su u kajkavskome i češkome u sastavu neodređenih zamjenica (*nitko*, *ništa*, *netko*, *nešto*; *nikdo*, *nic*, *někdo*, *něco*).

3.3. Pridjevi

U obzir je uzet samo tvrdi obrazac pridjeva jer u kajkavskome gotovo da *i* nema opreke po *tvrdim* i *mekim* deklinacijama.

	Jednina:			Množina:		
	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
N	-ý/ -i	-é/ -e	-á/ -a	-í/ -i	-á/ -a	-é/ -e
G	-ého/ -ega	-ého/ -ega	-é/ -e	-ých/ -ih	-ých/ -ih	-ých/ -ih

D	-ému/ -emu	-ému/-emu	-iej/ e, -i	-ým/ -im	-ým/ -im	-ým/ -im
A	=N ili G	=N	-ú/ -u	-é/ -e	=N	=N
V	=N	=N	=N	=N	=N	=N
L	-iem/ -em	-iem/ em	-iej/ e, -i	-ých/ -ih	-ých/ -ih	-ých/ -ih
I	-ým/ -im	-ým/ -im	-ú/ -um	-ými/ -imi	-ými/ -imi	-ými/ -imi

3.4. Brojevi

Etimološki su brojevi oba uspoređivana jezika jednakoga porijekla.

Glavni brojevi, u oba jezika, još uvijek čuvaju starije stanje tvorbe brojeva, ali se uz njih javljaju i nova tvorba te kontrahirani oblici tvorbe.

Redni se brojevi sklanjaju po pridjevskoj sklonidbi i u kajkavskome i u češkome jeziku.

3.5. Glagoli

Aorist i imperfekt smatraju se u 16. i 17. stoljeću zastarjelima, ali se to konzervativno stanje još ponegdje čuva.

Infinitiv se u oba jezika tvori na *-ti*, a u kajkavskome se uz *-ti* pojavljuje i nastavak *-či*.

Prezent se u oba jezika tvori na isti način, dodavanjem prezentskih nastavaka osnovi prezenta. U prezentskih nastavaka ne postoji podudarnost, ali je veza vidljiva u 1. i 2. licu jednine te u svim licima množine.

Perfekt se u oba jezika tvori na jednak način, od prezentskih oblika glagola *biti* te glagolskoga pridjeva radnog.

U kajkavskome su jeziku zabilježeni futur prvi te futur drugi, a u češkome jeziku samo futur prvi. U češkome je pronađeno mnogo više načina za izricanje budućnosti, a u kajkavskome se buduće vrijeme tvori jednim ustaljenim načinom.

Imperativ se u češkome tvori od osnove prezenta i imperativnih nastavaka, a u kajkavskome su potvrđena dva načina tvorbe: pomoću veznika *da* i prezenta te pomoću prezenta glagola *imati* te infinitiva.

U kajkavskome je potvrđen samo kondicional prvi, a u češkome su potvrđena oba kondicionala. Kondicional je prvi u oba jezika jednak tvorбом.

U kajkavskome su potvrđeni glagolski prilog prošli i glagolski prilog sadašnji, a u češkome samo glagolski prilog sadašnji. Nastavci za glagolski prilog sadašnji se razlikuju: u kajkavskome je nastavak *-či*, a u češkome *-íc, -íce* te *-ě*.

Opisni se pasiv pojavljuje samo u češkome.

4. USPOREDBA PRASLAVENSKIH JEZIČNIH OBRAZACA S OBRASCIMA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA I ČEŠKOGA JEZIKA

Cilj je tablica i tekstova koji slijede usporediti čuva li veću jezičnu starinu kajkavski književni jezik ili češki jezik, odnosno usporediti jezična stanja 16. i 17. stoljeća s praslavenskim obrascima. Usporedba je prikazana za svaku vrstu riječi zasebno, istim redoslijedom kao i kod morfoloških analiza.

Sve su tablice i tekstovi vezani uz praslavenski izrađeni prema tablicama i tekstu iz knjige *Staroslavenski jezik* Stjepana Damjanovića.⁵¹

⁵¹ Stjepan Damjanović: *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005.

4.1. Imenice

U prvome su redu navedeni nastavci glavne sklonidbe, najprije nepalatalni, a potom palatalni nastavci. U drugome su redu navedeni nastavci *i*-sklonidbe, u trećem je redu navedena *u*-sklonidba muškoga roda, a u četvrtome *v*-sklonidba ženskoga roda.

	Jednina:			Množina:		
	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
N	-ъ, -ь -ь -ь	-o, -e	-a, -a, -i -ь -∅	-i, -i -ije/ -ьje -ove	-a, -a	-y, -ę -i -i
G	-a, -a -i -u	-a, -a	-y, -ę -i -e	-ъ, -ь -ii/ -ьi -ovъ	-ъ, -ь	-ъ, -ь -ii/ -ьi -ъ
D	-u, -u -i -ovi	-u, -u	-ê, -i -i -i	-omъ, -emъ -ьmъ/ -emъ -ьmъ	-omъ, -emъ	-amъ, -amъ -ьmъ -amъ
A	-ъ, -ь -ь -ь	-o, -e	-o, -o -ь -ь	-y, -ę -i -y	-a, -a	-y, -ę -i -i
V	-e, -u -i -u	-o, -e	-o, -e -i -y	-i, -i -ije/ -ьje -ove	-a, -a	-y, -ę -i -i
L	-ê, -i -i -u	-ê, -i	-ê, -i -i -e	-êhъ, -ihъ -ьhъ / -ehъ -ьhъ	-êhъ, -ihъ	-ahъ, -ahъ -ьhъ -ahъ
I	-omъ, -emъ -ьmъ	-omъ, -emъ	-ojо, -ejо -ijо/ -ьjо	-y, -i -ьmi	-y, -i	-ami, -ami -ьmi

	-ъмь		-ьјѠ	-ъmi		-ami
--	------	--	------	------	--	------

Usporedom praslavenskih i kajkavskih obrazaca muškoga i srednjega roda može se zaključiti da se održala samo glavna sklonidba, a imenice iz ostalih sklonidaba prešle su u glavnu. Iz ostalih je sklonidaba sačuvana samo nekolicina nastavaka. Iz *i*-sklonidbe muškoga roda sačuvani su nastavci: *-i* za lokativ jednine te *-i* za genitiv množine, *-i* za akuzativ množine i *-mi* za instrumental množine. Iz *u*-sklonidbe sačuvani su: *-ovi* za dativ jednine, *-u* za lokativ jednine te *-ove* za nominativ množine, *-ov* za genitiv množine i *-mi* za instrumental množine. U imenica ženskoga roda sačuvale su se dvije sklonidbe, a to su glavna sklonidba te *i*-sklonidba. Naravno, ostale su sklonidbe prešle u glavnu.

Usporedbom praslavenskih i čeških obrazaca muškoga, srednjega i ženskoga roda uočeno je da se održala glavna sklonidba te da su nastavci iz ostalih sklonidaba prešle u glavnu. Nastavci preuzeti iz drugih praslavenskih sklonidaba za muški rod jednine jesu: *-u* za genitiv iz *u*-sklonidbe, *-i* za dativ iz *i*-sklonidbe te *-ovi* za dativ iz *u*-sklonidbe i *-u* za lokativ iz *u*-sklonidbe. Nastavci muškoga roda množine koji su prešli u glavnu sklonidbu jesu: *-e* za nominativ iz *i*-sklonidbe te *-ove/-ové* iz *u*-sklonidbe, za genitiv *-i* iz *i*-sklonidbe te *-óv* iz *u*-sklonidbe, *-i* za akuzativ iz *i*-sklonidbe te nastavak *-mi* preuzet iz *i*-sklonidbe. Nastavci koji su iz ostalih sklonidaba prešli u glavnu sklonidbu ženskoga roda jednine jesu: \emptyset za nominativ iz *v*-sklonidbe, *-i* za genitiv iz *i*-sklonidbe te *-e* iz *v*-sklonidbe, \emptyset za akuzativ iz *v*-sklonidbe, a nastavci ženskoga roda množine su: *-i* za nominativ iz *i*-sklonidbe, *-í* za genitiv iz *i*-sklonidbe, *-i* za akuzativ iz *i*-sklonidbe te *-i* za vokativ iz *i*-sklonidbe.

4.2. Zamjenice

	Jednina:			Množina:	
N	азь	Ÿ	-	my	vy
G	мене	ТебеМ	sebe	насъ	vasъ
D	мънê, (мънê), mi	tebê, Iti	sebê, si	намъ	вамъ
A	мене, мę	tebe, t	sebe, sę	ny, насъ	vy, vasъ

V	-	Y	-	-	-
L	мънѣ, (мънѣ)	Tebe	sebê	nasъ	vasъ
I	мънојѣ	Tobojѣ	sobojѣ	nami	vami

Usporedom praslavenskih i kajkavskih obrazaca uviđa se da je sustav gotovo u potpunosti sačuvan iz praslavenskoga jezika. Nastavak *-e* u dativu i lokativu jednine refleks je jata. Oblici instrumentala jednine *menum*, *tobum*, *sobum* nastali su tako što se početno *-o* pretvorilo u nastavak *-u*. Nastavak je *-m* nastao od mlađeg instrumentalnog nastavka imenica nekadašnje *a-/ja*-sklonidbe.⁵²

Usporedbom praslavenskih i čeških obrazaca uviđa se, kao i u kajkavskome, da je sustav gotovo u potpunosti sačuvan iz praslavenskoga jezika. Vidljiv je nastavak *-e* u dativu i lokativu jednine koji je refleks jata. Oblici instrumentala jednine *mnú*, *tobú*, *tebú*, *sobú*, *sebú* nastali su tako što se početno *-o* pretvorilo u nastavak *-u* te se oblik kontrahirao.

4.3. Pridjevi

Pridjevi koji su se odnosili na imenice muškoga i srednjega roda dobivali su padežne nastavke imeničkih *o-/jo*-osnova, a oni koji su se odnosili na imenice ženskoga roda dobivali su nastavke *a/ja*-osnova. Takvi se pridjev nazivaju jednostavnima, tj. neodređenima, a deklinacija imeničkom. Složeni, odnosno određeni oblik složen je od imeničkoga i zamjeničkoga dijela. Nastali su tako što su se jednostavnom obliku dodavali oblici anaforičke zamjenice *jъ* (u pismu *i*), *ja*, *je*.⁵³

⁵² Blaž Jurišić: *Nacrt hrvatske slovnice I.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 135.

⁵³ Damjanović, *Staroslavenski jezik*, str. 106 i 107.

	Jednina:			Množina:		
	m. rod	sr. rod	ž. rod	m. rod	sr. rod	ž. rod
N	-ъ + i = -yi	-o + je = - oje	-a + ja = - aja	-i + i = -ii	-a + ja = - aja	-y + -ję = - yję
G	-a + jegо = -ajego		-y + jeję = - yję	-ъ + ihъ = -yihъ		
D	-u + jemu = -ujemu		-ê + jei = êi	-omъ + imъ = -yimъ		
A	-ъ + i = -yi	-o + je = - oje	-o + jо = - ojо	-y + -ję = -yję	-a + ja = - aja	-y + -ję = - yję
V	-ъ + i = -yi	-o + je = - oje	-a + ja = - aja	-i + i = -ii	-a + ja = - aja	-y + -ję = - yję
L	-ê + jemъ = -êjemъ		-ê + jei = êi	-êhъ + ihъ = -yihъ		
I	-omъ + imъ = -yimъ		-ojо + jejо = -ojо, ojо	-y + imi = -yimi		

U kajkavskome se književnome jeziku izgubila imenična sklonidba u muškom i srednjom rodu, a imenični i zamjenični oblici više nisu razlikovni te se paralelno upotrebljavaju u istim položajima.⁵⁴

Usporedbom praslavenskog i češkog *tvrdog* obrasca utvrđena je sličnost i vidljiva je veza u nastavcima koji tvore pridjeve.

Stupnjevanje pridjeva

Komparativ se tvori nastavcima: *-ii*, *-e*, *-bši* te *-êi*, *-êje*, *-êiši*, a superlativ pomoću prefiksa *nai-* koji se dodaje komparativu, ali je češći opisni superlativ: komparativu se dodaju genitivni oblici zamjenice *všego* ili *všêhъ*.⁵⁵

U kajkavskome se književnome jeziku za tvorbu komparativa koriste nastavci: *-ji*, *-eji*, *-ši*, *-eši* i *-ejši*, ali su u analiziranim tekstovima pronađeni samo *-ši* i *-eši*. Oba su ta

⁵⁴ Kuzmić – Kuzmić, *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*, str. 113.

⁵⁵ Damjanović, *Staroslavenski jezik*, str. 110.

nastavka preuzeta od praslavenskih nastavaka. Superlativ se, kao i u praslavenskome, tvori od riječce *naj-* (*nai-*) i komparativa.

Usporedbom praslavenskih i čeških obrazaca utvrđeno je da se komparativi tvore na isti način, tj. od osnove pozitiva i nastavka *-ši*, a superlativ od riječce *nej-/naj-* i komparativa.

4.4. Brojevi

Brojevi 1, 2, 3, 4 zapravo su brojevni pridjevi koji razlikuju sva tri roda. Broj *dъva* imao je samo dvojinske oblike jer se, kao pridjev, morao slagati u rodu, broju i padežu s imenicom na koju se odnosio. Broj *jedinъ* (*-a*, *-o*) sklanja se po zamjeničkoj deklinaciji (*jedinъ – jedinogo – jedinomu...*, *jedina – jedinoje – jedinoi...*). Po toj deklinaciji ide i broj *dъva*, *oba*⁵⁶:

	m. rod	sr. rod	ž. rod
N	dъva, oba	dъvê, oba	dъvê, obê
G	dъvoju, poboju		
D	dъvêma, obama		
A	dъva, oba	dъvê, oba	dъvê, obê
V	-		
L	dъvoju, poboju		
I	dъvêma, obama		

Usporedbom praslavenskih i kajkavskih obrazaca uviđa se da je broj *jedan* pojavljuje u sva tri roda u oba jezika. U sklonidbi broja *dva*, tj. *oba* još se uvijek u nekim primjerima čuva dvojina do kraja 16. stoljeća. U oba su jezika redni brojevi najčešće u službi atributa.

Usporedbom praslavenskih i čeških obrazaca uviđa se da se broj *jedan* pojavljuje u sva tri roda, a brojevi *dva*, *oba* sačuvali dvojinske oblike. Redni se brojevi, u oba jezika, sklanjaju po pridjevskoj sklonidbi.

⁵⁶ Damjanović, *Staroslavenski jezik*, str. 114 i 115.

4.5. Glagoli

U praslavenskome se infinitiv tvori nastavkom *-ti*. Razlikuje se prezent s tematskim morfemom *-e-*, a nastavci su: *-o*, *-ši*, *-tъ*, *-mъ*, *-te* i *-otъ*, te prezent s tematskim morfemom *-i-*, a nastavci su: *-o*, *-ši*, *-tъ*, *-mъ*, *-te* i *-etъ/ -otъ* te prezent s nultim tematskim morfemom, a nastavci su: *-mъ*, *-i*, *-tъ*, *-mъ*, *-te* i *-tъ*. Perfekt se tvori od participa na *-l-* i prezenta pomoćnoga glagola *byti*. Futur prvi tvorilo se od infinitiva te prezenta jednog od pomoćnih glagola (*byti*, *hotêti*, *načeti*, *imêti*). Futur drugi tvorilo se od *l*-participa kojemu se dodavao prezent pomoćnoga glagola *byti*. U praslavenskome su nastavci za imperativ: *-i*, *-i*, *-êmъ/-imъ*, *-ête/-ite*. Nije bilo posebnih oblika za prvo lice jednine i treće lice množine. Kondicional se tvorilo od *l*-participa i posebnog oblika glagola *byti* (*bimъ*, *bi*, *bi*, *bimъ*, *biste*, *bô*). Aktivni particip prezenta (glagolski prilog sadašnji) tvorilo se od prezentske osnove i tri skupine nastavaka: za muški i srednji rod *-y*, *-e*, *-e* te za ženski rod *-oči*, *-oči*, *-eči*. Aktivni particip preterita prvi (glagolski prilog prošli) tvori se tako da se na infinitivnu osnovu doda *jor*, a na taj se sufiks za muški i srednji rod dodaje *nulti morfem ili -v* i *nulti morfem*, a za ženski *-ši* i *-vbši*.⁵⁷

Usporedom praslavenskih i kajkavskih obrazaca uviđa se da je hrvatski kajkavski književni jezik u 16. i 17. stoljeću izgubio asigmatski aorist i imperfekt. Infinitiv se u oba jezika tvori nastavkom *-ti*, ali u kajkavskome se uz *-ti* pojavljuje i *-či*. U oba se jezika prezent tvori od prezentske osnove i nastavaka, ali u nastavaka nema podudarnosti. Perfekt se tvori istim načinom. Futur prvi i drugi se u kajkavskome tvore na isti način kao i u praslavenskome. U kajkavskome nije bilo posebnih oblika za prvo lice jednine, treće lice jednine te treće lice množine imperativa. U oba se jezika za treće lice množine koristi konstrukcija *da + prezent*. Kondicional se također tvori na isti način. Glagolski se prilozii tvore istim načinom, a jedina je razlika što se u glagolskoga priloga sadašnjeg pojavljuje veći broj nastavaka. Glagolski prilozii i dalje čuvaju množinske oblike.

Usporedbom praslavenskih i čeških obrazaca uočeno je da se u češkome u 16. stoljeću aorist i imperfekt pojavljuju još samo rubno. Infinitiv se također tvori nastavkom *-ti*. Prezent se tvori dodavanjem nastavaka: *-u*, *-eš*, *-e*, *-eme/-emy/-em*, *-ete*, *-ú*; *-u*, *-iš*, *-í*, *-íme/-ímy/-ím*, *-íte*, *-ie*; *-aju*, *-áš*, *-á*, *-áme/-ámy/-ám*, *-áte*, *-ajú*, stoga se zaključuje da je veća podudarnost nastavaka nego u kajkavskome. Perfekt se tvori na isti način kao i u praslavenskome. U

⁵⁷ Damjanović, *Staroslavenski jezik*, str. 76-148.

tekstovima je pronađen samo futur prvi koji se tvori istim načinom, ali se razlikuju oblici pomoćnoga glagola. Potvrđeni su oblici za drugo lice imperativa koje se tvori *nultim nastavkom*, a u praslavenskome se tvori dodavanjem nastavka *-i*. Kondicional prvi tvori se na isti način. Glagolski prilog sadašnji tvori se različitim nastavcima: *-íc, -íce, -ě, -ce*.

5. ZAKLJUČAK

U ovome su diplomskome radu kajkavski književni jezik te češki jezik analizirani na morfološkoj razini, zatim su međusobno uspoređeni te su na kraju uspoređeni s praslavenskim obrascima kako bi se uvidjelo koji od jezika čuva veću jezičnu starinu.

Morfološke osobitosti istraživanoga korpusa uspoređivane su i provjeravane s pregledima kajkavskoga književnoga jezika Antuna Šojata i Martine i Borisa Kuzmića te s pregledima češkoga jezika Františka Cuřína, Dušana Šlosara, Arnošta Lamprechta, Jaroslava Bauera i Miroslava Komáreka.

Odabrani su tekstovi analizirani po vrstama riječi. Imenički sustav praslavenskog jezika imao je tri roda, tri broja i sedam padeža, a neke su deklinacije imale i dvije inačice - *tvrdu* i *meku*. U odnosu na kajkavski, u kojem gotovo da i nema razlike između *tvrdih* i *mekih* osnova, u češkome je vidljiv puno jači utjecaj praslavenskog i dobro razlikovanje osnova na *meki* i *tvrdi* konsonant. Nakon analize i usporedbe može se zaključiti da je samo glavna promjena praslavenskog jezika sačuvana u oba jezika, a ostale su sklonidbe prešle u glavnu. Usporedbom zamjenica može se zaključiti da se u oba jezika gotovo u potpunosti sačuvao sustav iz praslavenskoga jezika. U praslavenskome su jeziku pridjevi dobivali padežne nastavke imeničkih *o-/jo*-osnova i *a/ja*-osnova. U češkome su se jeziku 16. i 17. stoljeća pridjevi sklanjali kao imenice, a u kajkavskom se književnome jeziku izgubila imenična sklonidba u muškom i srednjem rodu. U oba se analizirana jezika broj *jedan* pojavljuje u sva tri roda, a brojevi *dva* i *oba* čuvaju dvojinke oblike. Za razliku od praslavenskoga jezika, u oba su se promatrana jezika u 16. i 17. stoljeću izgubili aorist i imperfekt ili su se pojavljivali još samo rubno. Preostali se načini i vremena u oba jezika pojavljuju i tvore na jednak ili vrlo sličan način.

Na samome se kraju može zaključiti da se u češkim obrascima dosljednije prate nastavci i sklonidbe te tvorbe i konjugacije praslavenskoga jezika. Upravo zbog toga češki jezik možemo smatrati arhaičnijim od kajkavskoga književnoga jezika.

S obzirom da je svrha ovoga diplomskoga rada opisati, analizirati i usporediti morfološki promjenljive riječi češkoga jezika 16. i 17. stoljeća i hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika, nije pridana pozornost fonološkim promjenama te morfologiji nepromjenljivih riječi iako postoji širok prostor i za te teme.

6. LITERATURA I IZVORI

Adamček, Josip. 1985. *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću (građa)*. Centar za povijest znanosti Sveučilišta, Odjel za hrvatsku povijest. Zagreb: Arhiv Hrvatske.

Bauer, Jaroslav, Lamprecht, Arnošt, Šlosar, Dušan. 1986. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN - Státní pedagogické nakladatelství.

Cuřín, František a kol. 1964. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha: SPN - Státní pedagogické nakladatelství.

Damjanović, Stjepan. 2005. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Hrvatski etimološki rječnik, sv. 1 – 12. 2004. Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Europa Press Holding i Novi Liber.

Jurišić, Blaž. 1992. *Nacrt hrvatske slovnice I*. Zagreb: Matica hrvatska.

Karlík, Petr, Nekula, Marek, Pleskalová, Jana. 2016. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny.

Komárek, Miroslav. 2012. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host.

Kuzmić, Boris. 2005. Jezična obilježja Statuta grada Zagreba. U: *Drugi Hercigonjin zbornik*. Uredio Stjepan Damjanović. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 211-218.

Kuzmić, Boris – Kuzmić, Martina. 2015. Kajkavski književni jezik. *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 93-123.

Rejzek, Jiří. 2001. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.

Ribarova, Slavomira i Ribarova, Zdenka. 2015. *Češka gramatika s vježbama*. Zagreb: Porfirogenet.

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, sv. 1 – 12. 1984 – 2011. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Sesar, Dubravka. 2001. *Češki u 30 lekcija*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske*. Jezik stare kajkavske književnosti. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Šojat, Olga. 1977. Statut grada Zagreba na kajkavskom, *Hrvatski kajkavski pisci*, 7-8, 97-100.

Štebih Golub, Barbara. 2013. Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika*. Uredili: Ante Bičanić, Radoslav Katičić i Josip Lisac. Zagreb: Croatica, str. 221-263.

<http://hjp.znanje.hr/>

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=297&page=1>

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25&bookid=296&page=1>